

บทที่ ๒

พระวินัยปิฎก คัมภีร์ภิกขุวิภังค์

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.
ผศ.ดร.เสฐียร ทังทองมะดัน

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความหมายและโครงสร้างของภิกขุวิภังค์ได้
๒. อธิบายสาระสำคัญของมหาวิภังค์เล่ม ๑ ได้
๓. อธิบายสาระสำคัญของมหาวิภังค์เล่ม ๒ ได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความนำ
- ความหมายและโครงสร้างของภิกขุวิภังค์
- สาระสำคัญของมหาวิภังค์เล่ม ๑
- สาระสำคัญของมหาวิภังค์เล่ม ๒

๒.๑ ความน่า

พระวินัยปิฎก คือประมวลพุทธบัญญัติเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิตและวิธีดำเนินกิจการต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ พระวินัยซึ่งเป็นพุทธบัญญัตินี้ แบ่งออกเป็นสองส่วน คือ อาทิพรหมจริยกาสิกขา และอภิสมจาโรสิกขา อาทิพรหมจริยกาสิกขา หมายถึง หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายบพบัญญัติหรือข้อปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณา เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหายและวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดโดยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้าง พระสงฆ์สวดทุกกึ่งเดือน เรียกว่า พระปาติโมกข์ ส่วนอภิสมจาโรสิกขา หมายถึง หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายขนบธรรมเนียมเกี่ยวกับมรรยาทและความเป็นอยู่ที่ดีงามสำหรับชักนำความประพฤติ ความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ให้ดีงาม มีคุณค่า นำเลื่อมใสศรัทธายิ่งขึ้นไป พระวินัยนั้นพระพุทธรองค์ไม่ได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า ต่อเมื่อมีภิกษุล่วงละเมิดอาบัติจนเกิดความเสียหายขึ้น จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามประพฤติเช่นนั้นอีก ดังจะเห็นได้ว่า ในตอนต้นพุทธกาล คือตั้งแต่พรรษาที่ ๑ ถึงพรรษาที่ ๑๑ พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติ สิกขาบทไว้แน่นอน เพราะภิกษุสงฆ์ล้วนมีวัตรปฏิบัติดีงาม ศีลของภิกษุสงฆ์เรียกว่า “ปาติโมกข์สังวรศีล” จัดเป็นจาริตตศีล คือ ระเบียบปฏิบัติตามแบบอย่างพระพุทธเจ้าทรงประพฤติปฏิบัติมา ในระยะที่ยังไม่มีพุทธาณุญาตให้ภิกษุสงฆ์สวดพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือนใน ๒๐ พรรษาแรกนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์เองทุกกึ่งเดือน ในพรรษาที่ ๑๒ ขณะประทับอยู่ ณ เมืองเวรัญชา พระสารีบุตรกราบทูลอาราธนาให้ทรงบัญญัติสิกขาบท ดังปรากฏในเวรัญชกัณฑ์ คัมภีร์มหาวิภังค์ พระวินัยปิฎกเล่ม ๑ ว่า “ถึงเวลาแล้ว พระพุทธเจ้าข้า ที่พระผู้มีพระภาคจะทรงบัญญัติสิกขาบททรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่พระสาวกอันจะเป็นเหตุให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่ได้ยืนนาน”^๑ พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงบัญญัติสิกขาบท เพราะในระยะนั้นภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่ เป็นพระอริยบุคคล ดังที่พระองค์ตรัสตอบพระสารีบุตรว่า “จงรอไปก่อนเถิด สารีบุตร ตถาคตรู้เวลาในเรื่องที่จะบัญญัติสิกขาบทนั้น ศาสดาจะยังไม่บัญญัติสิกขาบทแก่สาวก ไม่ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงตลอดเวลาที่ยังไม่เกิดอัสวัฏฐานิยธรรม”^๒ ในหมู่สงฆ์ เมื่อเกิดอัสวัฏฐานิยธรรมบางอย่างขึ้นในหมู่สงฆ์ ตถาคตจึงจะบัญญัติสิกขาบท จะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่สาวกเพื่อจัดธรรมเหล่านั้น... สารีบุตร ก็ภิกษุสงฆ์ยังไม่มีเสียด ไม่มีโทษ ไม่มีสิ่งมัวหมอง บริสุทธิผุดผ่อง ดำรงอยู่ในสารคุณ แท้จริง ในภิกษุ ๕๐๐ รูปนี้ ผู้มีคุณธรรมอย่างต่ำก็ขึ้นโสดาบัน”^๓ ต่อมา หลังจากออกพรรษาที่ ๒๐ นี้แล้วพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติปาราชิก สิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุเสพเมถุน^๔ โดยปรารถนาเหตุการณ์มัวหมองในคณะสงฆ์อันเนื่องมาจากการที่พระสุทินเสพเมถุนกับอดีตภรรยาที่ปามหาวัน กรุงเวสาลี การที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทครั้งนี้นับเป็นครั้งแรกและทรงบัญญัติเรื่อยมาทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์ไม่ดีงามขึ้นในคณะสงฆ์ ในการบัญญัติสิกขาบทแต่ละครั้ง

^๑ วิ.มทา. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓.

^๒ คำว่า “อัสวัฏฐานิยธรรม” หมายถึง ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะทั้งหลาย ความชั่วต่าง ๆ เช่น การกล่าวให้ร้ายคนอื่น ความเดือนร้อน เป็นต้น อ้างใน วิ.อ.(บาลี) ๑/๒๑/๑๔๗.

^๓ วิ.มทา.(ไทย) ๑/๒๑/๑๓-๑๔.

^๔ วิ.มทา.(ไทย) ๑/๓๔/๒๔, วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๖/๒๒๑.

มีขั้นตอนดังนี้ คือ เมื่อเกิดเรื่องมัวหมองขึ้นภายในคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์ ตรัสถามภิกษุผู้ก่อเหตุให้ถูกรับ แล้วทรงชี้โทษแห่งการประพฤติเช่นนั้น และตรัสอานิสงส์แห่งความสำรวมระวังแล้ว จึงทรงตั้งพระบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุทำอย่างนั้นอีกต่อไป ทรงกำหนดโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนหรือล่วงละเมิดเรียกว่าปรับอาบัติ ในบทนี้จะกล่าวรายละเอียดเกี่ยวกับพระวินัยปิฎก ภิกขุวิมังค์ อันเป็นส่วนสิกขาบทของภิกษุ โดยมีรายละเอียดคือความหมายและโครงสร้างของภิกขุวิมังค์ สารสำคัญในเวรัญชกัณฑ์ ปาราชิกกัณฑ์ สังฆาทิเสสกัณฑ์ อนียตกัณฑ์ นิสสัคคิยกัณฑ์ ปาจิตตियกัณฑ์ ปาฏิเทสนียกัณฑ์ เสขियกัณฑ์ และอธิกรณสมถะ ๗ มีรายละเอียดดังจะกล่าวต่อไปนี้

๒.๒ ความหมายและโครงสร้างของคัมภีร์ภิกขุวิมังค์

คำว่า “ภิกขุวิมังค์” (ภิกขุ + วิมังค) หมายความว่า การจำแนกสิกขาบทของพระภิกษุ เป็นเนื้อหาที่กล่าวถึงพระวินัยอันเป็นส่วนหนึ่งของพระภิกษุ ที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติเอาไว้ มีการจัดเอาไว้เป็นหมวดหมู่ โดยยึดเอาอาบัติ (การปรับโทษ) ไว้เป็นเกณฑ์ในการแบ่งเนื้อหา ตั้งแต่อาบัติที่มีโทษหนักชนิดแก้ไขไม่ได้ (ครุกาบัตติ อเตกัจฉา) อาบัติที่มีโทษหนักแต่แก้ไขได้ (ครุกาบัตติ สเตกัจฉา) และอาบัติเบา (ลหุกาบัติ)

โครงสร้างเนื้อหาของสารของภิกขุวิมังค์ แบ่งออกเป็น “กัณฑ์” แห่งหนังสือ ๒ เล่มคือ พระวินัยปิฎกเล่ม ๑ และ ๒ มีโครงสร้างเนื้อหา ดังนี้

เล่มที่ ๑ ประกอบด้วยเนื้อหา คือ

๑) เวัณฐกัณฑ์	๒) ปาราชิกกัณฑ์
๓) สังฆาทิเสสกัณฑ์	๔) อนียตกัณฑ์

เล่ม ๒ ประกอบด้วยเนื้อหา คือ

๑) นิสสัคคิยกัณฑ์	๒) ปาจิตตियกัณฑ์
๓) ปาฏิเทสนียกัณฑ์	๔) เสขियกัณฑ์
๕) อธิกรณสมถะ	

๒.๓ สารสำคัญของคัมภีร์มหาวิมังค์ เล่ม ๑

มหาวิมังค์เล่ม ๑ ประกอบด้วยเนื้อหาคือเวรัญชกัณฑ์ ปาราชิกกัณฑ์ สังฆาทิเสสกัณฑ์ และอนียตกัณฑ์ แต่ละกัณฑ์มีสาระสำคัญ ดังนี้

๒.๓.๑ เวัณฐกัณฑ์^๔ ตอนว่าด้วยพราหมณ์ หรือเมืองเวรัญชา

เวรัญชพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะประทับอยู่ ณ เมืองเวรัญชา พระองค์ทรงแสดงธรรมแก่เวรัญชพราหมณ์ ทำให้เขาเลื่อมใสประกาศตนเป็นอุบาสก แล้วทูลอาราธนาให้ทรงจำพรรษาอยู่ที่เมืองเวรัญชา ในพรรษานั้น เมืองเวรัญชาเกิดทุพภิกขภัยขึ้น

^๔ ดูรายละเอียดใน วิ.มหา.(ไทย) ๑/๑-๒๓/๑-๑๕.

เวรัญชกัณฑ์ มีเรื่องสำคัญอยู่ ๒ ประเด็น คือ

๑) เวรัญชพรหมณ์ กล่าวตำหนิพระพุทธเจ้าโดยนัยต่าง ๆ ว่า พระโคตมเป็นคนไม่มีรส เป็นคนไม่มีโภคะ เป็นต้น^๖ พระพุทธองค์ทรงปฏิบัติต่อสถานการณ์และคำพูดอย่างนี้อย่างน่าสนใจ เช่น ถ้อยคำพูดที่ถูกกล่าวหาพระองค์ที่ว่า “พระโคตมเป็นคนไม่มีรส” (อรสรูโป) “พระโคตมเป็นคนไม่มีโภคะ” (นิพโภโก) ในเรื่องนี้ พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า “พรหมณ์ ข้อที่เขากล่าวหาเรานั้นมีมูลอยู่ เพราะตถาคตละรส คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะได้หมดสิ้น ตัตรากถอนโคณ เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคณไปแล้วเหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ข้อที่เขากล่าวหาเรานั้นมีมูลอยู่ แต่ไม่ใช่ที่ท่านกล่าวถึง” ส่วนที่กล่าวหาว่า เป็นคนไม่มีโภคะนั้น ตรัสตอบว่า “เพราะตถาคตละโคธสมบัติคือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะได้หมดสิ้น ตัตรากถอนโคณ เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคณไปแล้วเหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้”

ในช่วงแรกดูเหมือนว่า พระองค์ทรงคล้อยตามคำกล่าวหา แต่สุดท้ายทรงเปลี่ยนวิธีคิดใหม่ในประโยคหลัง โดยคู่สนทนาไม่สามารถโต้แย้งได้ ลักษณะดังกล่าวมานี้ถือได้ว่า พระองค์ให้ความหมายของคำพูดใหม่ ดีความใหม่ สังเกตจากคำพูดที่ว่า เป็นคนไม่มีรสนั้น ความจริงแล้วคำพูดนี้พรหมณ์ หมายถึง การไม่มีสัมมาคารวะ ไม่รู้ต้อนรับใคร ไม่กราบไหว้ใคร ไม่ต้อนรับพรหมณ์ผู้สูงวัย ซึ่งสังคมพรหมณ์เขามองว่า เป็นคนกระด้าง ไม่อ่อนน้อม ถ่อมตน ประกอบกับความเป็นพระศาสดาที่อยู่ใต้วงนุมนของพระพุทธเจ้าด้วย ซึ่งทำให้ทราบบริบทหลังคมอินเดีย อีกมุมหนึ่ง คือ มีการเคารพผู้สูงอายุ และได้มีอิทธิพลต่อระบบ “อาวุโส ภัณฑะ” ในพระพุทธศาสนาในเวลาต่อมา การให้ความหมายใหม่แก่คำพูดของพรหมณ์นี้เอง ทำให้พรหมณ์เกิดความสนใจในคำสอนทันที และสุดท้ายพรหมณ์ได้แสดงตนเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา

๒) พระพุทธเจ้าตรัสเหตุที่ทำให้พระศาสนาดำรงอยู่นาน^๗ และดำรงอยู่ไม่นาน พระสารีบุตรได้กราบทูลให้ทรงบัญญัติสิกขาบท เพื่อความดำรงอยู่นานแห่งพระศาสนา พระพุทธองค์ทรงเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาที่จะบัญญัติ เพราะยังไม่มีเรื่องเสียหายเกิดขึ้นในภิกษุสงฆ์ ขณะนั้น พระสงฆ์ที่ติดตามพระพุทธเจ้าล้วนเป็นพระอริยบุคคล คืออย่างต่ำก็เป็นพระโสดาบัน^๘ เมื่อออกพรรษาแล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จออกจากเมืองเวรัญชา เสด็จข้ามแม่น้ำคงคา ที่ท่าปายาคะ ไปยังกรุงพาราณสี และเสด็จถึงกรุงเวสาลี

^๖ คำกล่าวตำหนิพระพุทธเจ้าของเวรัญชพรหมณ์ต่างๆ ๘ ประการ ได้แก่ อรสรูปะ สมณะ (เป็นคนไม่มีรสชาติ), อนิพโภคะ สมณะ (เป็นคนไม่มีโภคะสมบัติ), อภิรยวาหะ โคตมะ (เป็นคนไร้การกระทำ), อุจเฉทะ โคตมะ (คนชอบทำลาย สอนให้ทำลาย), เซคฺจณี โคตมะ (เป็นคนช่างนารังเกียจ), เวณยิกะ สมณะ (เป็นคนช่างกำจัด), ตบัสสี สมณะ (เป็นคนล้างผลาญ), อปตฺทปะ สมณะ (เป็นคนไม่พูดไม่เกิด) ดูรายละเอียดใน วิ.มทา.(ไทย) ๑/๒-๑๐/๓-๔.

^๗ คือพระศาสดาทรงแสดงธรรม ทรงผ่อนคลายที่จะแสดงธรรมโดยพิสดารแก่สาวก สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาดก อัปภูตธรรม เวทลละ ที่เรียกว่า “นวงค์ตฤคาสัน” อย่างที่สารีบุตรกราบทูลให้ทรงบัญญัติสิกขาบท พระพุทธเจ้าวิปัสสี พระพุทธเจ้าสิขี พระพุทธเจ้าเวสสภู ได้ทรงกระทำมา ๗๑ อังใน วิ.มทา.(ไทย) ๑/๑๙-๒๐/๑๑-๑๒.

^๘ วิ.มทา.(ไทย) ๑/๒๐-๒๑/๑๒-๑๓.

๒.๓.๒ ปาราชิกกัณฑ์^๙ ตอนว่าด้วยปาราชิก

ปาราชิก คือประเภทของโทษที่เกิดจากการล่วงละเมิดสิกขาบท ประเภทครุกาบัติ (อาบัติหนัก) ที่เรียกว่า “อาบัติปาราชิก” ภิกษุผู้ใดล่วงละเมิดปาราชิกสิกขาบท ๔ ประการนี้เพียงข้อใดข้อหนึ่งจะขาดจากความเป็นภิกษุทันที เรียกว่าเป็นปาราชิก แปลว่า ผู้พ่ายแพ้ หมายความว่า ผู้ที่ต้องอาบัติปาราชิกนั้นแล้ว เป็นผู้พ่ายแพ้ในตัวเองที่ไม่สามารถปฏิบัติในพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงประทานไว้ให้ได้ ดังนั้น บุคคลผู้ต้องอาบัติปาราชิกต้องสละสมณเพศ และไม่สามารถรับอนุญาตให้บวชเป็นภิกษุอีก ปาราชิกศัพท์นั้น หมายถึงตัวสิกขาบท หมายถึงตัวอาบัติ หมายถึง บุคคล ในที่นี้หมายถึงบุคคล^{๑๐}

อาบัติปาราชิก มี ๔ สิกขาบท ได้แก่

๑) ปรุ้มปาราชิกสิกขาบท ว่าด้วยการเสพเมถุน ภิกษุใด เสพเมถุนธรรม โดยที่สุดแม้กับสัตว์เดรัจฉาน ภิกษุนั้นต้องอาบัติปาราชิก หาลังวาสมิได้

๒) ทุติยปาราชิกสิกขาบท ว่าด้วยการการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ก็ ภิกษุใด ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้ โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลัก มีมูลค่าเท่ากับอัตราโทษที่พระราชทานทั้งหลายจับโจรได้แล้วประหารบ้าง จองจำบ้าง เนรเทศบ้าง บริภาษว่า “เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมย” ดังนี้ เพราะถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นใด ภิกษุผู้ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นนั้น แม้ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก หาลังวาสมิได้

๓) ตติยปาราชิกสิกขาบท ว่าด้วยการพรากกายมนุษย์จากชีวิต (ฆ่าคน) ก็ ภิกษุใดจงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสวงหาศีตราอันจะพรากกายมนุษย์นั้น แม้ภิกษุนั้นก็เป็นปาราชิก หาลังวาสมิได้

๔) จตุตถปาราชิกสิกขาบท ว่าด้วยการกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรม ก็ ภิกษุใด ไม่รู้อย่างนี้ กล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมอันเป็นญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถ ให้อ้อมเข้ามาในตนว่า “ข้าพเจ้ารู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้” ครั้นสมัยต่อจากนั้น อันผู้ใดผู้หนึ่งโจทก์ตาม ไม่โจทก์ตาม เธอผู้ต้องอาบัติแล้วหวังความบริสุทธิ์ ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าไม่รู้อย่างนั้น ได้กล่าวว่ารู้ ข้าพเจ้าไม่เห็นอย่างนั้น ได้กล่าวว่าเห็น ข้าพเจ้ากล่าวคำไร้ประโยชน์ เป็นคำเท็จ” แม้ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก หาลังวาสมิได้

พระพุทธองค์ทรงอุปมาเหล่าภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิกไว้ดังนี้ว่า ผู้ละเมิดปรุ้มปาราชิกแล้ว เปรียบเหมือนคนถูกตัด ศีรษะ แม้จะนำศีรษะมาต่อเข้ากับร่างก็ไม่อาจมีชีวิตได้ ผู้ละเมิดตุติยปาราชิกแล้ว เปรียบเหมือนใบไม้แก่เหลืองหลุดจากขั้ว ไม่อาจมีความเขียวสดอีกได้ ผู้ละเมิดตติยปาราชิกแล้วเปรียบเหมือนแผ่นหินหนาที่แตกออกเป็นเสี่ยง ๆ ไม่อาจประสานเข้ากันได้อีก ผู้ละเมิดจตุตถปาราชิกแล้ว เปรียบเหมือนต้นตาลยอดด้วน ไม่อาจงอกขึ้นมาใหม่ได้อีกต่อไป

คำว่า “ปาราชิก” แปลว่า เป็นผู้พ่ายแพ้ ถึงความพ่ายแพ้ คือ เป็นผู้เคลือบ พลัดตก เป็นผู้เหินห่างจากพระสัทธรรม คือปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ^{๑๑} ปาราชิกศัพท์นั้น หมายถึง ตัวสิกขาบท หมายถึง ตัวอาบัติ หมายถึง บุคคล ในที่นี้หมายถึง บุคคล^{๑๒}

^๙ ดูรายละเอียดใน วิ.มท.(ไทย) ๑/๒๔-๒๓๓/๑๗-๒๔๘.

^{๑๐} วิ.อ.(บาลี) ๑/๕๕/๒๗๗.

^{๑๑} สารตถ.ฐีกา.(บาลี) ๒/๕๕/๑๐๓-๑๐๔.

^{๑๒} วิ.อ.(บาลี) ๑/๕๕/๒๗๗.

๑. ความสัมพันธ์เกี่ยวกับปฐมปาราชิก

การเสพเมถุนธรรม (การมีเพศสัมพันธ์กับสตรี หรือบุรุษ โดยที่ผู้สุดแม้สัตว์เดรัจฉาน) ต้องอาบัติปาราชิก ชาติจากควาสมเป็นภิกษุ หากล่วงละเมิดได้ คำว่า “เสพเมถุนธรรม” คือ ธรรมของคนคู่ ฟังประพตติร่วมกัน ธรรมอันหยาบ ธรรมอันมีน้ำเป็นที่สุด เป็นกิจกรรมของชาวบ้าน (กามโภคี) กระทำกัน ๆ คำว่า “เสพ” คือ การสอดใส่สัมผัสเข้าไปทางนิมิต สอดองค์กำเนิดเข้าทางองค์กำเนิด โดยต่ำสุด เพียงแค่เมลิตงาเดียว ก็ชื่อว่า “เสพ” ๆ คำว่า “สตรี หรือเพศหญิง” ในปฐมปาราชิกนี้ มุ่งหมายถึง หญิงมนุษย์ หญิงอมมนุษย์ และสัตว์เดรัจฉาน ตัวเมีย ทั้ง ๓ ประเภทที่มีพวกละ “ทวาร ๓” คือ วัจจมรรค (ทวารหนัก) ปัสสาวมรรค (ทวารเบา) มุขมรรค (ช่องปาก) แม้นในพวกที่เป็นอุกโตพยัญชนก (คน ๒ เพศ คือมีอวัยวะทั้งเพศหญิง และเพศชายในร่างเดียว) ก็เช่นกัน ๆ ในพวก “บัณฑิตะกั และมนุษย์ผู้ชาย” มีพวกละ ๒ มรรคคือ วัจจมรรค มุขมรรค^{๑๑}

๒. ความสัมพันธ์เกี่ยวกับทุติยปาราชิก

การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ (อทินนทาน ในทุติยปาราชิก) หมายถึง การที่ภิกษุลักทรัพย์มีราคา ตั้งแต่ ๕ มาสก หรือ ๑ บาท^{๑๒} ต้องอาบัติปาราชิก ชาติจากความเป็นภิกษุ หากล่วงละเมิดได้ เปรียบเหมือนไปไม้ที่หลุดจากขั้ว ไม่กลับเป็นใบเขียวสดได้อีก องค์ประกอบที่เป็นเหตุให้ต้องอาบัติทุติยปาราชิก คือ (๑) ทรัพย์มีผู้ครอบครอง (๒) สำคัญว่าเป็นทรัพย์ที่มีผู้ครอบครอง (๓) ทรัพย์มีค่ามาก ราคา ๕ มาสก หรือเกินกว่า ๕ มาสก (๔) มีโดยจิตปรากฏ (๕) ภิกษุจับต้อง ต้องอาบัติทุกกฏ ทำให้ไหว ต้องอาบัติตุลลัจฉัย ทำให้เคลื่อนที่ต้องอาบัติปาราชิก^{๑๓}

คำว่า “ทรัพย์ที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้” (อทินน นาม) หมายถึง ทรัพย์ที่เจ้าของไม่ได้ให้ ไม่สละ ไม่บริจาค ยังรักษาคุ้มครองอยู่ ถือกรรมสิทธิ์อยู่ เป็นทรัพย์ที่คนอื่นหวงแหน คำว่า “ส่วนแห่งจิตคิดจะลัก” (เถยยสงฆาต) คือ มีโดยจิต (เถยยจิตต) ได้แก่ คิดจะลัก (อวทรณจิตโต) มีจิตประกอบด้วยเถยยเจตนาตนเอง ส่วนคำว่า “ผู้ถือเอา” (อาทียะย) ได้แก่ ผู้ตู่ (อาทียะย) ชิง (หะเรยยะ) น้อ (อวหะเรยยะ) เคลื่อนไหวอิริยาบถ (อิริยาบถ วิโกเปยยะ) ทำให้ทรัพย์เคลื่อนที่ (จัญญา จาเวยยะ) ให้ล่วงเขตที่หมาย (สงเกต วิตินาเมยยะ)^{๑๔} นอกจากนี้ คำว่า “ทรัพย์สินที่เจ้าของมิได้ให้” ในทุติยปาราชิกนี้ ยังมุ่งหมายถึง ทรัพย์สินของแผ่นดิน หรือทรัพย์สินสาธารณะอีกด้วย เพราะทรัพย์สินนั้นนับได้ว่าเป็นของพระราชหรือของพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ดังกรณีตัวอย่างที่พระธนิยะที่เป็นต้นบัญญัติ (อาทิกัมมิกะ) ได้ขโมยไม้หลวงในที่สาธารณะมาสร้างกุฏิ^{๑๕}

^{๑๑} วิ.มทา.(ไทย) ๑/๔๕-๖๖/๓๔-๕๒.

^{๑๒} คำว่า “๕ มาสก” เป็นการเทียบมูลค่าทรัพย์สินในครั้งสมัยพระเจ้าพิมพิสาร ที่จับโจรได้พร้อมทั้งของกลาง เสร็จแล้วทำการลงโทษ “ด้วยการเนรเทศ บ้าง จองจำ บ้าง ประหาร บ้าง” ด้วยอัตราโทษตามมูลค่าของทรัพย์ที่โจรกรรมมาได้ โดยการใช้คำว่า “ด้วยมูลค่า ๑ บาท บ้าง ควรแก่ ๑ บาท บ้าง เกินกว่า ๑ บาท บ้าง” ในสมัยนั้นในนครราชคฤห์ ทรัพย์ ๑ บาท เท่ากับ ๕ มาสก อ้างใน วิ.มทา.(ไทย) ๑/๙๑/๘๐-๘๑.

^{๑๓} ฟังศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะทรัพย์สินใน วิ.มทา.(ไทย) ๑/๙๔-๑๒๑/๘๓-๙๕, และองค์ประกอบที่เป็นเหตุให้ต้องอาบัติในบทภาษณีย์ อ้างใน วิ.มทา.(ไทย) ๑/๑๒๒-๑๓๐/๙๕-๙๘.

^{๑๔} วิ.มทา.(ไทย) ๑/๙๒/๘๐-๘๒.

^{๑๕} วิ.มทา.(ไทย) ๑/๘๔/๘๔-๘๕.

๓. ความสังเขปเกี่ยวกับตติยปาราชิก

สิกขาบทวิภังค์ในตติยปาราชิก ดังนี้^{๑๘} คำว่า “จงใจ” (สญฺจิตฺต) ได้แก่ รู้้อยู่ รู้ดีอยู่ จงใจ ตั้งใจ ล่วงละเมิด คำว่า “กายมมนุษย์” (มฺนุสฺสสุคฺคโห) ได้แก่ จิตดวงแรกเกิด คือ วิญญาณดวงแรกปรากฏขึ้นในครรภ์มารดา จนถึง เวลาตาย อรรถภาพในระหว่างนี้ ชื่อว่ากายมมนุษย์^{๑๙} (ภิกษุผู้มีเจตนาจงใจ ชำนาญให้ตาย มุ่งหมายถึงมนุษย์ที่อยู่ ทั้งในครรภ์และนอกครรภ์ ต้องอาบัติปาราชิก) คำว่า “พราจจากชีวิต” ได้แก่ ตัดทำลายชีวิตินทรีย์ ตัดความ สืบต่อแห่งชีวิต ในอภิธรรมปิฎก คัมภีร์วิภังค์^{๒๐} อธิบายว่า “ชีวิตินทรีย์มี ๒ ประการ คือ ชีวิตินทรีย์ที่เป็นรูป กัมมี และ ชีวิตินทรีย์ที่ไม่เป็นรูป กัมมี” ในชีวิตินทรีย์ทั้ง ๒ นั้น ชีวิตินทรีย์ที่เป็นรูป เป็นโชน คืออายุ ความดำรงอยู่ ความเป็นไป กิริยาที่ให้เป็นไป อาการที่สืบเนื่องกัน ความดำเนินไป ความหล่อเลี้ยง ชีวิต ชีวิตินทรีย์แห่ง สภาวะธรรมที่เป็นรูปเหล่านั้น นี้เรียกว่า ชีวิตินทรีย์ที่เป็นรูป^{๒๑} ๑ ชีวิตินทรีย์ที่ไม่เป็นรูป เป็นโชน คือ อายุ ความดำรงอยู่ ความเป็นไป กิริยาที่ให้เป็นไป อาการที่สืบเนื่องกัน ความดำเนินไป ความหล่อเลี้ยง ชีวิต ชีวิตินทรีย์แห่งสภาวะธรรมที่ไม่เป็นรูปเหล่านั้น นี้เรียกว่า ชีวิตินทรีย์ที่ไม่เป็นรูป

คำว่า “ชีวิตินทรีย์” เป็นศัพท์ที่รวมความหมายทั้ง ชีวิตรูป และชีวิตนาม ทั้ง ๒ อย่าง คือ เป็นใหญ่ในการ รักษา รูป องค์ธรรม ได้แก่ ชีวิตรูป, ส่วนที่เป็นใหญ่ในการรักษานาม องค์ธรรม ได้แก่ ชีวิตินทรีย์เจตสิก หมายความว่า ชีวิตรูป (หรือรูปชีวิตินทรีย์) เป็นชื่อของรูปที่เกิดจากกรรม ทำหน้าที่รักษากลุ่มรูปที่เกิดจากกรรมด้วยกัน ให้เกิดขึ้น ตั้งอยู่แล้วก็ดับไปพร้อมกับตน รูปทั้งหลายอยู่ได้ด้วยการอาศัยรูปนั้น ฉะนั้น รูปที่เป็นเหตุให้ สหชาตรูปทั้งหลายเป็นอยู่ได้นั้น เรียกว่า **ชีวิตรูป** อนึ่ง คำว่าชีวิต มีทั้งชีวิตรูป เป็นรูปธรรม ดังที่กล่าวอยู่ ณ บัดนี้ และ ชีวิตนาม (อรูปชีวิตินทรีย์) เป็นนามธรรม (นามเจตสิก)^{๒๒}

คำว่า “แสวงหาศีลตราอันจะพราจกายมมนุษย์นั้น” ได้แก่ แสวงหาตบ หอก จมวก หลาว ค้อน หิน มีด ยาพิษ หรือเชือก^{๒๓} นอกจากนี้ ภิกษุผู้มีเจตนาจงใจให้ผู้อื่นตาย พร่ำพรรณนาคุณแห่งความตาย หรือชักชวนเพื่อ ให้เขาตาย ถ้าเขาฆ่าตัวตายตามถ้อยคำชักชวนในการพูดนั้น ก็เป็นอาบัติปาราชิกเช่นกัน ดังถ้อยคำที่ว่า “จะมีชีวิต อย่างลำบากยากเข็ญนี้ไปทำไม ท่านตายเสียดีกว่า นั้น มีอธิบายว่า ชีวิตที่ชื่อว่ายากแค้น คือ เทียบชีวิตของคน มั่งคั่ง ชีวิตของคนขัดสนก็ชื่อว่ายากแค้น เทียบชีวิตของคนมีทรัพย์ ชีวิตของคนไม่มีทรัพย์ก็ชื่อว่ายากแค้น เทียบชีวิตของพวกเทวดา ชีวิตของมนุษย์ทั้งหลายก็ชื่อว่ายากแค้น” คำว่า “กล่าวพรรณนาคุณความตาย” ได้แก่

^{๑๘} วิ.มหา.(ไทย) ๑/๑๗๒/๑๔๑-๑๔๒.

^{๑๙} **มนุสฺสสุคฺคโห นาม** ยํ มาตฺตุกฺขุจฺฉิตฺตํ ปจฺมํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ ปจฺมํ วิญฺญาณํ ปาตฺตฺวตฺตํ ยาว มรณกาลา เอตฺตฺนฺตฺเร เอโส มนุสฺสสุคฺคโห นาม ฯ

^{๒๐} อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๒๒๐/๑๙๙.

^{๒๑} อภิ.สง.(บาลี) ๓๔/๖๓๔/๑๙๕, ๗๑๘/๒๐๕ ๔ อภิ.สง.(บาลี) ๓๔/๔๕๒/๑๒๔, อภิ.สง.(บาลี) ๓๔/๖๓๔/๑๙๕, ๗๑๘/๒๐๕ ๔ อภิ.สง. ๓๔/๔๕๒/๑๒๔.

^{๒๒} วิ.อ.(บาลี) ๑/-/๕๓๔-๕๓๕, มงคลที่ปณี.(บาลี) ๑/๒๐๐/๒๐๑.

^{๒๓} วิ.มหา.(ไทย) ๑/๑๗๒/๑๔๑.

แสดงโทษในความมีชีวิตอยู่พรรณนาคุณความตาย และคำว่า “ชักชวนเพื่อให้ตาย” คือ ชักชวนให้นำมีดมา ให้กินยาพิษหรือให้เอา เชือกผูกคอตาย^{๒๔}

๔. ความสังเขปเกี่ยวกับจตุตถปาราชิก

ภิกษุอวดอ้างคุณวิเศษที่ไม่มีอยู่ในตน (อุตตริมนุสสรธรรม) ต้องอาบัติปาราชิก ชาติจากความเป็นภิกษุเปรียบเหมือนต้นตาลยอดด้วน ไม่อาจงอกขึ้นมาใหม่ได้

คำว่า “กล่าวอวด” คือ บอกแก่ชาย หรือแก่หญิง แก่บรรพชิต หรือแก่คฤหัสถ์

คำว่า “อุตตริมนุสสรธรรม” ได้แก่ ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ ญาณทัสสนะ มรรคภาวนา การทำผลให้แจ้ง การละกิเลส ภาวะที่จิตปลอดจากกิเลส ความยินดีในเรือนว่าง

คำว่า “ญาณ” ได้แก่ วิชชา ๓

คำว่า “ทัสสนะ” ได้แก่ ญาณก็คือทัสสนะ ทัสสนะก็คือญาณ

คำว่า “ฌาน” (ฌาน) ได้แก่ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน

คำว่า “วิโมกข์” (วิโมกข์) ได้แก่ สุญญตวิโมกข์ อนิมิตตวิโมกข์ อัปปณิหิตวิโมกข์

คำว่า “สมาธิ” (สมาธิ) ได้แก่ สุญญตสมาธิ อนิมิตตสมาธิ อัปปณิหิตสมาธิ

คำว่า “สมาบัติ” (สมาปัตติ) ได้แก่ สุญญตสมาบัติ อนิมิตตสมาบัติ อัปปณิหิตสมาบัติ

คำว่า “ญาณ” (ญาณทสฺสน) ได้แก่ วิชชา ๓

คำว่า “มรรคภาวนา” (มคฺคภาวนา) ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘

คำว่า “การทำผลให้แจ้ง” (ผลสจฺจิกิริยา) ได้แก่ การทำโสดาปัตติผลให้แจ้ง การทำสกทาคามีผลให้แจ้ง การทำอนาคามีผลให้แจ้ง การทำอรหัตตผลให้แจ้ง

คำว่า “การละกิเลส” (กิเลสฺปฺปหาน) ได้แก่ การละราคะ การละโทสะ การละโมหะ

คำว่า “ภาวะที่จิตปลอดจากกิเลส” (วินีวรณตา จิตฺตฺสฺส) ได้แก่ ภาวะที่จิตปลอดจากราคะ ภาวะที่จิตปลอดจากโทสะ ภาวะที่จิตปลอดจากโมหะ

คำว่า “ความยินดีในเรือนว่าง” (สุญฺญาคารเ อภิริติ) ได้แก่ ความยินดีในเรือนว่าง ด้วยปฐมฌาน ความยินดีในเรือนว่างด้วยทุติยฌาน ความยินดีในเรือนว่างด้วยตติยฌาน ความยินดีในเรือนว่างด้วยจตุตถฌาน^{๒๕}

พระพุทธองค์ทรงอุปมาภิกษุจำพวกที่ชอบอวดสิ่งที่ไม่มีในตนนั้นว่า “เป็นมหาโจร ๕ จำพวก”

มหาโจรพวกที่ ๑ มีพฤติกรรมท่องเที่ยวในคาม นิคม และราชธานีต่างๆ เพื่อจุดประสงค์ต้องการให้ผู้คนที่ทั้งหลายทั้งที่เป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์สักการะ เคารพ นับถือ บูชา ย่าเเกรง แล้วได้บาตร จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานเภสัช บริหาร

^{๒๔} วิ.มหา.(ไทย) ๑/๑๗๒/๑๔๑-๑๔๒.

^{๒๕} วิ.มหา.(ไทย) ๑/๑๙๙/๑๘๕-๑๘๖.

มหาโจรพวกที่ ๒ มีพฤติกรรมโอ้อวดแสดงตนว่า ตนเองรู้ธรรมะเอง คิดได้เอง ทั้งที่ความจริงแล้วตนเองเล่าเรียนธรรมะวินัยอันพระตถาคตประกาศไว้ดีแล้ว มีพฤติกรรมยกตนขึ้น ชูตนขึ้นให้ผู้อื่นเข้าใจเช่นนั้น

มหาโจรพวกที่ ๓ มีพฤติกรรมเบียดเบียน ใส่ร้ายป้ายสีเพื่อพรหมจารี ผู้บริสุทธิ์หมดจด ผู้ประพฤติพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์อยู่ ด้วยธรรมอันเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์อันหามูลมิได้

มหาโจรพวกที่ ๔ : มีพฤติกรรมเอาอกเอาใจ ประจบสอพลอคฤหัสถ์ทั้งหลาย ด้วยครุภัณฑ์ ครุบริขารที่เป็นของสงฆ์ ประดับตกแต่งอาราม พื้นที่อาราม พื้นที่วิหาร สวนเตยง ตั่ง ฟูก หมอน หม้อ โลหะ อ่างโลหะ กระจกโลหะ กระทะโลหะ มีด ขวาน ผึ้ง จอบ ส่วนเถาวัลย์ ไม้ไผ่ หญ้ามุงกระต่าย หญ้าแฝก หญ้าสามัญญ ดินเหนียว ดอกไม้ เครื่องไม้ เครื่องดิน เป็นต้น เพื่อให้เป็นที่ชื่นชมชื่นชอบของคฤหัสถ์ แล้วเหล่าคฤหัสถ์จะได้เข้ามาหาตน เอาอกเอาใจตน น้อมมาลากลักการะมาให้แก่ตน

มหาโจรพวกที่ ๕ มีพฤติกรรมกล่าวอวดอุตริมนุสสรธรรม อันไม่มีในตน อันไม่เป็นจริง ภิกษุพวกนี้จัดเป็น “สุดยอดแห่งมหาโจร” ในโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่มสัตว์พร้อมทั้งเทวดาสมณะพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ข้อนั้นเพราะอะไร เพราะภิกษุนั้น ฉันทกอนข้าวที่ชาวบ้านด้วยอาการแห่งคนขโมย (ด้วยไถยจิต)^{๒๖}

๒.๓.๓ สังฆาทิเสสภิกษุ^{๒๗} ตอนว่าด้วยสังฆาทิเสส

สังฆาทิเสส มี ๑๓ ลิกขาบท จัดเป็นอาบัติหนัก (ครุกาบัติ) รองจากปาราชิก แต่เป็นอาบัติประเภท “สเทกัจฉา” (แก้ขหรือเยียวยาได้) คำว่า “สังฆาทิเสส” แปลว่า หมวดอาบัติที่ต้องอาศัยสงฆ์ในกรรมเบื้องต้นและกรรมที่เหลือ หมายความว่า วิธีการจะออกจากอาบัตินี้ต้องอาศัยสงฆ์ตั้งแต่ต้นไปจนตลอด กล่าวคือเมื่อภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วต้องอยู่ปริวาสเท่าจำนวนวันที่ปกปิดอาบัติไว้ เรียกว่า “อยู่ปริวาส” (ปริวาสสิกขิกฤษุ) แล้วอยู่มานัต (นับราตรี) อีก ๖ ราตรี เรียกว่า ภิกษุผู้ประพฤติมานัต (มานัตตารหิกฤษุ) ทั้ง ๒ ขั้นตอนนี้ต้องอาศัยสงฆ์เป็นผู้ให้จำนวนไม่น้อยกว่า ๔ รูป ต่อจากนั้นจึงประชุมสงฆ์ไม่น้อยกว่า ๒๐ รูป ทำพิธีสวดให้พ้นจากอาบัติสังฆาทิเสส ขั้นตอนสุดท้ายนี้ชื่อว่า “อัฏฏมาน” มีการสวดญัตติ ๓ ครั้ง สวดอนุสาวนา ๑ ครั้ง รวมเป็น ๔ ครั้ง เรียกว่าญัตติจตุตถกรรมวาจา เมื่อจบขั้นตอนนี้แล้ว พระภิกษุที่ล่วงละเมิดสังฆาทิเสสลิกขาบทจึงเป็นผู้บริสุทธิ์จากอาบัตินี้สังฆาทิเสส ๑๓ ลิกขาบท ได้แก่

๑) สุกกวิสัญฐิลิกขาบท ลิกขาบทว่าด้วยการจงใจทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน ภิกษุจงใจทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๒) ภายสังสัคคสิกขาบท ลิกขาบทว่าด้วยการถูกต้องกายกับมาตุคาม ภิกษุมีความกำหนด จับต้องกายหญิง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๓) พุกกุจลลวาลิกขาบท ลิกขาบทว่าด้วยการพูดเกี่ยวหญิง ภิกษุมีความกำหนด พูดเกี่ยวหญิง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

^{๒๖} ติรายนละเอียดใน วิ.มทา.(ไทย) ๑/๑๓๕/๑๘๐-๑๘๑.

^{๒๗} ติรายนละเอียดใน วิ.มทา.(ไทย) ๑/๒๓๔-๔๔๒/๒๔๙-๔๗๒.

๔) อตตคามปาริจริยสิกขาบท สิกขาบทว่าด้วยการให้บำเรอความใคร่ของตน ภิกษุพูดล่อหญิงให้บำเรอความใคร่ของตน ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๕) สัตถุจริตตสิกขาบท สิกขาบทว่าด้วยการห้ามภิกษุชกสื่อ ภิกษุพูดชกสื่อให้ชายหญิงเป็นสามีภรรยา กัน หรือเป็นชู้รัก โดยที่สุดแม่พูดชกสื่อให้เขาอยู่ร่วมกันชั่วคราว ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๖) กุฎิการสิกขาบท สิกขาบทว่าด้วยการก่อสร้างกุฎี ภิกษุสร้างกุฎีเป็นของส่วนตัวมีขนาดใหญ่เกินประมาณ คือยาวเกิน ๑๒ คืบ กว้างเกิน ๗ คืบพระสุคต ในที่สาธารณะ โดยไม่ให้สงฆ์กำหนดที่ให้ ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๗) วิหารการสิกขาบท สิกขาบทว่าด้วยการสร้างวิหาร ภิกษุสร้างวิหารขนาดใหญ่เป็นของส่วนตัวในที่ของหายกโดยไม่ให้สงฆ์กำหนดที่ให้ก่อน ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๘) ปฐมพหุลฐโทสสิกขาบท สิกขาบทว่าด้วยภิกษุขัดเคืองมีโทษข้อที่ ๑ ภิกษุกล่าวหาภิกษุอื่นด้วยอาบัติปาราชิกโดยไม่มีมูลความจริง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๙) ทุตติยพหุลฐโทสสิกขาบท สิกขาบทว่าด้วยภิกษุขัดเคืองมีโทษข้อที่ ๒ ภิกษุพยายามหาเรื่องกล่าวหาภิกษุอื่นด้วยอาบัติปาราชิกโดยไม่มีมูลความจริง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๑๐) สังฆเภทสิกขาบท สิกขาบทว่าด้วยการทำสงฆ์ให้แตกกัน ภิกษุทำสงฆ์ให้แตกแยกกัน ภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงฆ์จึงสวดสมณุสาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ขณะที่สงฆ์สวดสมณุสาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง นั่นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนยั้นประพฤติดูอย่างนั้น จนสงฆ์สวดสมณุสาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๑๑) สังฆเภทานุวัตตสิกขาบท สิกขาบทว่าด้วยภิกษุประพฤติตามและกล่าวสนับสนุนภิกษุผู้ทำสงฆ์ให้แตกกัน ภิกษุเป็นพรรคพวกสนับสนุนภิกษุที่ทำให้สงฆ์แตกแยกกัน ภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงฆ์จึงสวดสมณุสาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ขณะที่สงฆ์สวดสมณุสาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง นั่นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนยั้นประพฤติดูอย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมณุสาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๑๒) ทุพพจสิกขาบท สิกขาบทว่าด้วยภิกษุเป็นคนว้ายาก ภิกษุประพฤติตนเป็นคนว้ายากสอนยาก ภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงฆ์จึงสวดสมณุสาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ขณะที่สงฆ์สวดสมณุสาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง นั่นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนยั้นประพฤติดูอย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมณุสาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๑๓) กุลทูลสกสิกขาบท สิกขาบทว่าด้วยภิกษุผู้ประทุษร้ายตระกูล ภิกษุประทุษร้ายตระกูลคือประจบคฤหัสถ์ สงฆ์ไล่ออกจากวัด กลับตีเตียนสงฆ์ ภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงฆ์จึงสวดสมณุสาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ขณะที่สงฆ์สวดสมณุสาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง นั่นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนยั้นประพฤติดูอย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมณุสาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบทนี้ แบ่งไว้เป็น ๒ หมวด คือ ๑) ตั้งแต่สิกขาบทที่ ๑ ถึงสิกขาบทที่ ๙ เรียกว่าปฐมปาตติกา คือภิกษุผู้ล่วงละเมิดต้องอาบัติทันทีที่ทำความผิดล่วงละเมิดสิกขาบทเหล่านี้ ๒) ตั้งแต่สิกขาบทที่

๑๐ ถึงสิกขาบทที่ ๑๓ เรียกว่า ยาวตติยกา คือภิกษุผู้ล่วงละเมิดยังไม่ต้องอาบัติ ต่อเมื่อสงฆ์สวดสมณูภาสน์ประกาศตักเตือนห้ามประพฤติเช่นนั้นจบครั้งที่ ๓ ภิกษุผู้ทำความผิดนั้นจึงต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๒.๓.๔ อนียตกัณฑ์^{๒๘} ตอนว่าด้วยอนียต

ตอนว่าด้วยอนียต ๒ สิกขาบท คำว่า “อนียต” แปลว่า ไม่แน่นอน กล่าวคือ ในอนียตสิกขาบทสิกขาบทที่ ๑ ภิกษุผู้ถูกกล่าวหาไม่แน่ว่าจะถูกปรับอาบัติปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ ในอนียตสิกขาบทที่ ๒ ไม่แน่ว่าจะปรับอาบัติสังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ ที่ยังไม่กำหนดแน่นอนเพราะเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาปรับอาบัติตามเงื่อนไข กรณีที่จะสามารถหยิบยกขึ้นมาเพื่อปรับอาบัติพระภิกษุผู้ทำผิด มีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ

๑) ภิกษุหนึ่งในที่ลับตากับหญิงสองต่อสอง เป็นสถานที่กำบังพอที่จะให้ล่วงละเมิดทางเพศให้สำเร็จได้ ถ้ามีอุบาสิกาผู้บรรลुरुธรรมตั้งแต่ขั้นโสดาบันขึ้นไป เห็นพฤติกรรมของภิกษุนั้นกล่าวหาเธอด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปนี้ คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ และภิกษุนั้นก็ยอมรับว่าเธอได้นั่งอยู่ในที่ลับตากับหญิงสองต่อสองจริง เธอควรถูกปรับโทษด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในอาบัติ ๓ อย่างนั้น หรือพึงปรับอาบัติตามที่อุบาสิกาผู้เชื่อถือได้นั้นกล่าวหา

๒) ภิกษุหนึ่งในที่ลับตากับหญิงสองต่อสอง แต่สถานที่นั้นไม่ใช่ที่กำบัง ไม่พอที่จะเสพเมถุนกันได้ แต่เป็นสถานที่เอื้ออำนวยพอที่จะพูดคุยเกี่ยวด้วยวาจาที่พูดคุยเกี่ยวข้องกับทางเพศ ถ้ามีอุบาสิกาผู้บรรลुरुธรรมตั้งแต่ขั้นโสดาบันขึ้นไป เห็นพฤติกรรมของภิกษุนั้นกล่าวหาเธอด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปนี้ คือ สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ และภิกษุนั้นก็ยอมรับว่าเธอได้นั่งอยู่ในที่ลับตากับหญิงสองต่อสองจริง เธอควรถูกปรับโทษด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในอาบัติ ๒ อย่างนั้น หรือพึงปรับอาบัติตามที่อุบาสิกาผู้เชื่อถือได้นั้นกล่าวหา

อนียตสิกขาบทนี้เน้นหนักไปในวิธีตัดสินอาบัติที่ยังไม่แน่ ระหว่างปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ ซึ่งพระวินัยธรจะต้องวินิจฉัย อนียตไม่ใช่ชื่ออาบัติพิเศษนอกเหนือจากอาบัติทั้งสามนั้น ทั้งไม่ใช่สิกขาบทที่ห้ามภิกษุหนึ่งในที่ลับตาหรือที่ลับตากับหญิงสองต่อสอง สิกขาบทที่ห้ามการกระทำดังกล่าวคือสิกขาบทที่ ๔ และ สิกขาบทที่ ๕ แห่งอเจลกวรรค ในปาจิตตียกัณฑ์

วิธีการอธิบายในปาราชิกกัณฑ์ สังฆาทิเสส อนียต

ลำดับเนื้อหาของแต่ละสิกขาบทของปาราชิก สังฆาทิเสส และอนียต ดังกล่าวมาดำเนินไปในลักษณะเดียวกัน ดังนี้

๑) **ต้นบัญญัติ** บัญญัติครั้งแรก เป็นการเล่าเรื่องภิกษุผู้เป็นอาทิกัมมิกะ คือ ผู้ประพฤติเสียหายในกรณีนั้น ๆ เป็นรายแรกที่พระพุทธเจ้าอ้างถึงเพื่อบัญญัติสิกขาบท เป็นภิกษุที่ไม่ได้รับโทษทางพระวินัย แต่มีโทษทางใจส่วนตัว ถึงขั้นไม่สามารถบรรลุมรรค ผล นิพพานได้ เช่น พระสุทิน ในกรณีเสพเมถุนธรรมกับภรรยาเก่า และการที่พระธนิยะนำไม้จากป่าของหลวงไปใช้สร้างกุฏิเป็นเหตุให้ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ ห้ามมิให้ภิกษุลักทรัพย์

^{๒๘} ดูรายละเอียดใน วิ.มทา.(ไทย) ๑/๔๔๓-๔๕๘/๔๗๓-๔๘๔.

๒) พระบัญญัติ คือ ลิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเป็นข้อห้ามมิให้ภิกษุล่วงละเมิด มีบทกำหนดโทษหรือปรับอาบัติผู้ล่วงละเมิด ถ้าเป็นการบัญญัติลิกขาบท ในครั้งแรกเรียกว่า มูลบัญญัติ เช่น มูลบัญญัติของปาราชิกลิกขาบทที่ ๓ ว่า “ก็ ภิกษุ ใดจงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสวงหาศีลตราอันจะพรากกายมนุษย์นั้น แม้ภิกษุนี้เป็นปาราชิกหลังวาสมีได้” ถ้ามีการบัญญัติเพิ่มเติมข้อความให้กับลิกขาบทนั้นเพื่อความรอบคอบรัดกุม ลิกขาบทที่ทรงบัญญัติเพิ่มเติมนี้เรียกว่า อนุบัญญัติ เช่น อนุบัญญัติของปาราชิกลิกขาบทที่ ๓ ว่า “อนึ่ง ภิกษุใดจงใจพรากกายมนุษย์ จากชีวิตหรือแสวงหาศีลตราอันจะพรากกายมนุษย์นั้น พุดพรรณนาคุณความตายหรือชักชวนเพื่อให้ตายว่า ท่านผู้เจริญ จะมีชีวิตอย่างลำบากยากเข็ญนี้ไปทำไม ท่าน ตายเสียดีกว่า ดังนี้ เธอมีจิตใจอย่างนี้ มีดำริในใจอย่างนี้ พุดพรรณนาคุณความตายหรือชักชวนเพื่อความตายโดยประการต่าง ๆ แม้ภิกษุนี้ก็ปาราชิก หลังวาสมีได้”

คำว่า ลิกขาบทที่สามในพระปาติโมกข์ หมายถึง พระบัญญัติและอนุบัญญัตินี้เอง พระสงฆ์ได้นำพระบัญญัติ ๒๒๗ ลิกขาบทไปสวดในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือน เรียกกันว่าสวดปาติโมกข์

๓) ลิกขาบทวิภังค์และบทภาษณีย์ คำว่า ลิกขาบทวิภังค์ หมายถึง การจำแนกความลิกขาบท เป็นการอธิบายความหมายของศัพท์ หรือข้อความในพระบัญญัติ เช่น ในลิกขาบทวิภังค์แห่งปาราชิกลิกขาบทที่ ๑ ท่านอธิบายความหมายของคำว่า “ภิกษุ” โดยยกความหมายของคำว่า ภิกษุ ซึ่งมีอยู่ ๑๒ นัย คือ (๑) ผู้ขอ (๒) ผู้อาศัยการเที่ยวขอ (๓) ผู้ใช้ผืนผ้าที่ถูกทำให้เสียราคา (๔) ผู้ที่ถูกตั้งชื่ออย่างนั้น (๕) ผู้ปฏิญาณตนอย่างนั้น (๖) ผู้ที่พระพุทธเจ้าบวชให้ (๗) ผู้บวชด้วยวิธีรับไตรสรณะ (๘) ผู้เจริญ (๙) ผู้มีแก่นสาร (๑๐) ผู้ยังต้องศึกษา (๑๑) ผู้ไม่ต้องศึกษา (๑๒) ผู้ที่สงฆ์บวชให้ด้วยญัตติจตุตถกรรม แล้วชี้เฉพาะความหมายที่ประสงค์ว่า คำว่า “ภิกษุ” ในลิกขาบทนี้ หมายถึง ผู้ที่สงฆ์อุปสมบทให้ด้วยญัตติจตุตถ กรรมวาจา

คำว่า บทภาษณีย์ แปลว่า การจำแนกแยกแยะความหมายของบท เป็นการนำเอาบทหรือคำในลิกขาบทวิภังค์มาขยายความเพิ่มเติมอีก เช่น ในปาราชิกลิกขาบท ที่ ๒ ลิกขาบทวิภังค์ได้นิยามคำว่า “ทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้” ไว้แล้ว บทภาษณีย์ก็ขยายความเพิ่มเติมอีกว่า “ทรัพย์ที่อยู่ในแผ่นดิน ทรัพย์ที่อยู่บนบก ทรัพย์ที่อยู่ในอากาศ ทรัพย์ที่อยู่ในที่แจ้ง ทรัพย์ที่อยู่ในน้ำ ทรัพย์ที่อยู่ในเรือ ทรัพย์ที่อยู่ในยาน ทรัพย์ที่นำติดตัวไปได้ ทรัพย์ที่อยู่ในสวน ทรัพย์ที่อยู่ในวัด ทรัพย์ที่อยู่ในนา ทรัพย์ที่อยู่ในพื้นที่ ทรัพย์ที่อยู่ในหมู่บ้าน ทรัพย์ที่อยู่ในป่า เป็นต้น” จากนั้น ก็อธิบายตัวลิกขาบทอย่างละเอียดทุกคำพร้อมยกตัวอย่างประกอบ สันนิษฐานว่า คำอธิบายตัวลิกขาบทดังที่ปรากฏในลิกขาบทวิภังค์และบทภาษณีย์นั้น พระผู้มีพระภาคทรงประทานวินิจฉัยไว้บ้าง

๔) อนุปัตติวาร วาระว่าด้วยข้อยกเว้นสำหรับบุคคลผู้ล่วงละเมิดลิกขาบทโดยไม่ต้องอาบัติ เช่น ปาราชิกลิกขาบทที่ ๓ มีข้อยกเว้นไม่ปรับอาบัติปาราชิกแก่ภิกษุผู้สามมนุษย์ ดังกรณีนี้คือ (๑) ภิกษุไม่มีเจตนา (๒) ภิกษุไม่รู้ (๓) ภิกษุไม่ประสงค์จะฆ่า (๔) ภิกษุวิกลจริต (๕) ภิกษุมีจิตฟุ้งซ่าน (๖) ภิกษุมีจิตกระสับกระส่าย เพราะทุกขเวทนา (๗) ภิกษุต้นบัญญัติ

๕) วินิตวัตถุ เรื่องว่าด้วยเรื่องราวต่าง ๆ ของภิกษุผู้กระทำการบางอย่างอันอยู่ในขอบข่ายของลิกขาบทนั้น ๆ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงไต่สวนเองแล้วทรงวินิจฉัยชี้ขาดตามพุทธบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ว่าต้องอาบัติได้หรือไม่ เช่น ในปาราชิกลิกขาบทที่ ๓ มีเรื่องที่ทรงวินิจฉัยชี้ขาดรวม ๑๐๓ เรื่อง

๒.๔ สารสำคัญของคัมภีร์มหาวิมังค์ เล่ม ๒

มหาวิมังค์ ภาคที่ ๒ มีสาระสำคัญ ดังนี้

๒.๔.๑ นิสัคคิยกัณฑ์^{๒๙} ตอนว่าด้วยนิสัคคิยปาจิตตีย์

คำว่า **นิสัคคิยปาจิตตีย์** ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ

๑) คำว่า **นิสัคคิยะ** แปลว่า ต้องสละ คือต้องสละสิ่งของ เป็นอาบัติที่สละสิ่งของแล้วพึงแสดง หรือแปลว่า การสละ ซึ่งเป็นชื่อกระบวนการทางวินัยที่พึงทำในเมืองต้น

๒) คำว่า **ปาจิตตีย์** แปลว่า ทำกุศลจิตกล่าวคือกุศลธรรมของผู้ตั้งใจต้องอาบัติให้ตกไป โดยสรุปก็คือทำจิตให้ตกไป และจิตที่ถูกทำให้ตกไปนั้น ย่อมพลาดจากอริยมรรค หรือทำอริยมรรคให้เสียไป และปาจิตตีย์นี้เป็นเหตุให้จิตลุ่มหลง รวมทั้ง ๒ คำนี้เข้าด้วยกันเป็น “นิสัคคิยปาจิตตีย์” ซึ่งเป็นชื่อสิกขาบท หมายถึง บทบัญญัติในนิสัคคิยกัณฑ์ ๓๐ สิกขาบท และเป็นชื่ออาบัติ หมายถึง อาบัตินิสัคคิยปาจิตตีย์ที่ภิกษุต้องเพราะเกี่ยวข้องกับเครื่องอุปโภคบริโภคในทางที่ไม่เหมาะสม เป็นลหุกาบัติ คือ อาบัติเบา และ เป็นสเทกัจฉา คือ ยังพอแก้ไขได้ เมื่อภิกษุต้องเข้าแล้ว สามารถพ้นได้ด้วยวิธีการสละสิ่งของ เช่น จีวร บาตร ผ่านสีหณะ เป็นต้น ที่ทำให้ต้องอาบัติต่อจากนั้นจึงแสดงอาบัติต่อหน้าสงฆ์ คณะ หรือบุคคล นิสัคคิยกัณฑ์ แบ่งเป็น ๓ วรรค คือ ๑) จีวรวรรค ๑๐ สิกขาบท ๒) โกสิยวรรค ๑๐ สิกขาบท และ ๓) ปัตตวรรค ๑๐ สิกขาบท แต่ในที่นี้จะยกตัวอย่างจีวรวรรค ๑๐ สิกขาบท ดังนี้

จีวรวรรค ๑๐ สิกขาบท ที่ชื่อว่า “จีวรวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทในวรรคนี้ ที่ว่าด้วยเรื่องจีวรทั้ง ๑๐ สิกขาบท คำว่า “จีวร” ในวรรคนี้ หมายถึง ผ้า ๓ ผืน คือ อันตราวาสก (ผ้าถุง) อุตตราสงค์ (ผ้าห่ม) และสังฆาฏิ (ผ้าห่มซ้อนนอก) พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์รับไตรจีวรจากคหบดีได้ นอกจากการแสวงหาผ้าบังสุกุล ตามคำกราบทูลขอพรของหมอชีวกโกมารภัจ ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ จีวรวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรึษาบัตินิสัคคิยปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด ต่อไปนี้

- ๑) ภิกษุใช้อดีตจีวรที่เก็บไว้เกิน ๑๐ วัน นอกเขตจีวรกาล
- ๒) ภิกษุไม่ได้รับสมมติ อยู่ปราศจากไตรจีวรแม้อันตราตรีหนึ่ง
- ๓) ภิกษุเก็บผ้าสำหรับทำจีวรไว้เกิน ๑ เดือน
- ๔) ภิกษุใช้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติให้ซัก ให้ย้อม หรือให้หุบจีวรเก่า
- ๕) ภิกษุรับจีวรจากมือภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ เว้นไว้แต่แลกเปลี่ยนกัน
- ๖) ภิกษุออกปากขอจีวรจากคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่คนปวารณา ยกเว้น ในสมัยที่ภิกษุถูกลักจีวรหรือจีวรสูญหาย
- ๗) ภิกษุออกปากขอจีวรจากคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติ

^{๒๙} ดูรายละเอียดใน วิ.มท.(ไทย) ๒/๔๕๙-๖๖๒/๑-๑๘๕.

- ๘) ภิษุไปกำหนดให้คฤหัสถ์ถวายจีวรที่ดี
 ๙) ภิษุไปกำหนดให้คฤหัสถ์ ๒ คนเอาทรัพย์รวมกันซื้อจีวรที่ดีถวาย
 ๑๐) ภิษุทวงจีวรจากไวยวัจจกร เกิน ๓ ครั้ง แสดงอาการให้เขาเห็นว่า เป็นการมาทวงจีวรเกิน ๖ ครั้ง ภิษุเหล่านี้ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์

ข้อที่น่าสังเกตก็คือ คำว่า “อติเรกจีวร” และคำว่า “ไตรจีวร” ในสิกขาบทที่ ๑ และสิกขาบทที่ ๒ อติเรกจีวร คือ จีวรที่เป็นส่วนเกินจากไตรจีวร อย่างต่ำ ยาวประมาณ ๘ นิ้วสุคต หรือประมาณ ๑ ศอกข้างไม้ กว้างประมาณ ๔ นิ้วสุคต หรือประมาณ ๑ คืบข้างไม้ ผ้าอติเรกจีวร นี้ ภิษุจะรับและเก็บไว้ได้เฉพาะในช่วงจีวรกาล คือ ถ้าภิษุจำพรรษาแล้ว ไม่ได้กรานกฐิน อยู่ในช่วงแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ถ้าภิษุได้กรานกฐิน จีวรกาลก็จะขยายออกไปถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ รวม ๕ เดือน เมื่อพ้นกำหนดจีวรกาลแล้ว ภิษุจะเก็บอติเรกจีวรไว้ได้เพียง ๑๐ ราตรี ก่อนที่จะพ้นกำหนดจีวรกาลนี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิษุวิกัปอติเรกจีวร คือขอให้ภิษุหรือสามเณรรูปอื่นร่วมเป็นเจ้าของอติเรกจีวร เป็นเหตุให้ไม่ต้องอาบัติ แม้จะเก็บไว้เกินกำหนด

วิกัป (วิกัปไป) การวิกัป คือ การทำให้มีสองเจ้าของ (การทำบริหารที่ได้มาเพิ่มจากบริหาร อธิษฐานให้เป็นสองเจ้าของ)^{๑๐} มี ๒ วิธี คือ (๑) วิกัปต่อหน้า ได้แก่ ต่อหน้าผู้รับวิกัป (๒) วิกัปลับหลัง ได้แก่ ลับหลังผู้รับวิกัป ภิษุผู้จะวิกัปผ้าอติเรกจีวร ถ้าวิกัปต่อหน้า พึงนำผ้าอติเรกจีวรเข้าไปหาภิษุผู้ที่ต้องการจะวิกัปผ้าด้วย แล้วกล่าวว่า “อิมิ จีวร” (ถ้าผ้าหลายผืนว่า “อิมานิ จีวรานิ) ตยหิ วิกัปเปมิ” แปลว่า ผมวิกัปจีวรผืนนี้ (จีวรเหล่านี้) แก่ท่าน

พอวิกัปแล้ว อติเรกจีวรเก็บไว้ได้ แต่ไม่ควรใช้สอย ไม่ควรสละ ไม่ควรอธิษฐาน ต่อเมื่อภิษุผู้รับวิกัปกล่าวว่า “มยหิ สนตกั (หลายผืนว่า มยหิ สนตกานิ) ปริภุชช วา วิสสชชชหิ วา ยถาปจจย วา กโรหิ” “จีวรผืนนี้ของผม (จีวรเหล่านี้ของผม) นิมนต์ท่านใช้สอย หรือจะสละ หรือจะทำตามเหตุที่สมควร” เรียกว่าถอนวิกัป เมื่อถอนวิกัปแล้ว จะใช้สอย จะสละ หรือจะทำตามเหตุที่สมควร ก็ได้ทั้งนั้น

ส่วนการวิกัปลับหลัง กระทำโดยการเอาอติเรกจีวรไปฝากให้ภิษุรูปอื่นช่วย วิกัปกับภิษุอีกรูปหนึ่ง การวิกัปอติเรกจีวรนี้ เมื่อเข้าใจวิธีวิกัปแล้วจะกล่าวคำวิกัปเป็นภาษาไทยก็ได้

^{๑๐} เนื่องจากพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระภิษุมีบริหารไว้เป็นเครื่องใช้ประจำตัวได้เพียงอย่างละชิ้นเรียกว่า “บริหารอธิษฐาน” เช่น บาตรอธิษฐาน จีวรอธิษฐาน สังฆาฏิอธิษฐาน สบงอธิษฐาน บริหารที่เกินจากนั้นเรียกว่า “บริหารอติเรก” เช่น บาตรเกินจากบาตรอธิษฐาน เรียกว่าบาตรอติเรก ผ้าเกินจากผ้าที่อธิษฐาน เรียกว่าผ้าอติเรก หากมีตั้งแต่สองชิ้นไปเก็บไว้ได้เพียง ๑๐ วัน เก็บไว้เกินกว่านั้นต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ พระภิษุต้องสละจึงจะแสดงอาบัติตก ถ้าจะเก็บไว้เกินกว่านั้นต้องทำวิกัป คำว่า “วิกัป” (หรือวิกัป) จึงหมายถึง การทำบริหารที่ได้มาใหม่นั้นให้เป็นสองเจ้าของ เมื่อได้สิ่งของมาแล้ว หากคิดจะเก็บไว้เป็นของใช้ส่วนตัว ต้องทำวิกัปให้ผู้อื่นรับทราบหรือเป็นเจ้าของด้วย จะวิกัปไว้กับพระภิษุรูปใดรูปหนึ่ง วิกัปไว้กับคณะพระภิษุ คือภิษุจำนวน ๓ รูป หรือกับสงฆ์ก็ได้ เมื่อจะใช้บาตรหรือจีวรนั้น ต้องถอนวิกัปก่อนจึงใช้ได้ จุดมุ่งหมายของการทำวิกัปก็เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้พระภิษุใช้บริหารเกินความจำเป็น จะได้ใช้ข้าวของแต่ละชิ้นอย่างรู้คุณค่า

ไตรจีวร ได้แก่ ผ้า ๓ ผืน คือ (๑) อันตราวาสก ผ้านุ่ง (๒) อุตตราสงค์ ผ้าห่ม (๓) สังฆาฏิ ผ้าห่มซ้อนนอก เป็นผ้าที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุอธิษฐาน คือ ตั้งไว้เป็นของประจำตัว เดิมภิกษุใช้เพียง ๒ ผืน คือ ผ้านุ่ง ผ้าห่ม ทรงอนุญาตให้ใช้ ๓ ผืน เมื่อคราวที่พระองค์ทรงห่มจีวรผืนเดียวประทับอยู่กลางแจ้งในฤดูหนาว แล้วทรงพิจารณาเห็นว่า พวกภิกษุที่ทนหนาวไม่ได้ ถ้าห่มผ้าซ้อนอีกจะพอทนได้ จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้ผ้า ๓ ผืน

ไตรจีวร ๒๒๗ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุอธิษฐานให้เป็นของใช้ส่วนตัว วิธีอธิษฐาน ใช้กายคือมือสัมผัสสิ่งใดในใจหรือเปล่งวาจาก็ได้ เช่น จะอธิษฐานผ้าสังฆาฏิ ก็ใช้มือสัมผัสผ้าเปล่งวาจาว่า **“อิมี สังฆาฏิ อธิฏฐามิ”** “ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าผืนนี้เป็นผ้าสังฆาฏิ” อธิษฐานผ้าห่มว่า **“อิมี อุตตราสงค์ อธิฏฐามิ”** “ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าผืนนี้เป็นผ้าอุตตราสงค์” ผ้านุ่งว่า **“อิมี อนตราวาสก อธิฏฐามิ”** “ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าผืนนี้เป็นผ้าอันตราวาสก”

ไตรจีวรที่อธิษฐานแล้ว ย่อมละการอธิษฐานด้วยเหตุ ๙ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ๑) ให้ผู้อื่น ๒) ถูกชิงเอาไป ๓) ถูกถือวิสาสะเอาไป ๔) สละเพศไปเป็นคฤหัสถ์ ๕) บอกรับสิกขา ๖) มรณภาพ ๗) เพศกลับ ๘) ถอนอธิษฐาน ๙) ขาดเป็นช่องประมาณเท่าหลังเล็บ

วิธีเปลี่ยนไตรจีวร ถ้าภิกษุต้องการเปลี่ยนไตรจีวร พึงปัจจุทรรณ คือ ถอนคืนอธิษฐานไตรจีวรชุดเก่า ถอนอธิษฐานผ้าสังฆาฏิว่า **“อิมี สังฆาฏิ ปัจจุทรรามิ”** “ข้าพเจ้าถอนผ้าสังฆาฏิ” ผ้าอุตตราสงค์ว่า **“อิมี อุตตราสงค์ ปัจจุทรรามิ”** “ข้าพเจ้าถอนผ้าอุตตราสงค์” ผ้าอันตราวาสกว่า **“อิมี อนตราวาสก ปัจจุทรรามิ”** “ข้าพเจ้าถอนผ้าอันตราวาสก” แล้วเอามือจับผ้าสังฆาฏิผืนใหม่ นึกอธิษฐานในใจ หรือเปล่งวาจาอธิษฐาน ดังกล่าวแล้วข้างต้น เมื่ออธิษฐานสังฆาฏิเสร็จแล้ว จึงอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์ ผ้าอันตราวาสกเป็นลำดับไป ถ้าต้องการเปลี่ยนเฉพาะผืนใด ก็ถอนและอธิษฐานเฉพาะผืนนั้น

คำว่า “ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ” หรือ “คนผู้ไม่ใช่ญาติ” ในวรรคนี้และสิกขาบทในวรรคอื่น หมายถึงคนที่ไม่ได้เกี่ยวเนื่องกันทางบิดาหรือมารดาตลอดเจ็ดชั่วคน ส่วนคนที่ถือว่าเป็นญาติกัน คือคนที่เกี่ยวเนื่องกัน โดยนับลำดับเหนือขึ้นไปสามชั่วคน และนับลำดับต่ำลงมาอีกสามชั่วคน

วิธีสละสิ่งที่เป็นนิสัสัคคีย์ ภิกษุผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทในนิสัสัคคีย์กัณฑ์แล้วต้องอาบัตินิสัสัคคีย์ปาจิตตีย์นั้น แยกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่ ๑ เมื่อล่วงละเมิดบพัญญูติแล้ว สิ่งของนั้น ๆ เป็นนิสัสัคคีย์ ต้องสละทั้งส่วนที่ ๒ ภิกษุผู้ล่วงละเมิดต้องอาบัติปาจิตตีย์

เมื่อภิกษุต้องอาบัตินิสัสัคคีย์ปาจิตตีย์แล้ว ประสงค์จะพ้นจากอาบัติ ต้องสละสิ่งของนั้น คือสละแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคลก็ได้ เมื่อสละสิ่งของแล้วพึงแสดงอาบัติ สงฆ์ คณะ หรือบุคคลพึงรับการแสดงอาบัติแล้วคืนสิ่งของให้แก่ภิกษุนั้น ภิกษุรูปที่มีสิ่งของเป็นนิสัสัคคีย์ เช่น จีวร บาตร เกาส์ เมื่อจะสละ ให้สละแก่สงฆ์ แก่คณะ แก่บุคคล ถ้าจะสละแก่สงฆ์ ขอกกล่าวเฉพาะการสละจีวร ภิกษุรูปนั้นพึงเข้าไปหาสงฆ์ ห่มผ้าเฉียงบา กราบเท้า ภิกษุผู้แก่พรรษา ประนมมือกล่าวระบุชื่อสิ่งของที่เป็นนิสัสัคคีย์ และสาเหตุที่ทำให้ของนั้นเป็นนิสัสัคคีย์ เช่น ถ้าจีวรเป็นนิสัสัคคีย์ เพราะเก็บไว้เกิน ๑๐ วัน ก็กล่าวว่า **“อิหิ เม ภนฺเต จีวรํ ทสฺสาทิกฺกนฺตํ นิสฺสคฺคิยํ, อิมานํ**

สังขสฺส นิสฺสชฺชามิ “ท่านผู้เจริญ จีวรผืนนี้ของกระผมเก็บเกิน ๑๐ วัน เป็นของที่ต้องสละ กระผมขอสละจีวรผืนนี้แก่สงฆ์” ถ้าจีวรหลายผืน เปลี่ยนคำว่า “อิทํ จีวรํ” เป็น “อิมานิ จีวรานิ” “จีวรเหล่านี้” สละแก่คณะ สละแก่บุคคล ก็กล่าวอย่างนี้ สละแก่คณะ เปลี่ยนคำว่า “สงฺขสฺส” เป็น “อายสมฺมตานิ” “แก่ท่านทั้งหลาย” สละแก่บุคคล เปลี่ยนคำว่า “ภนฺเต” เป็น “อาวุโส” “ท่านขอรับ” คำว่า “สงฺขสฺส” เป็น “อายสมฺมโต” “แก่ท่าน”

เมื่อสละจีวรแล้วพึงแสดงอาบัติ เสร็จแล้วภิกษุผู้ฉลาดในการสวดกรรมวาจาจะสวดประประกาศคืนจีวรแก่ภิกษุนั้นให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาเป็นธรรมเนียมว่าต้องคืนจีวรที่เป็นนิสสัคคีย์ที่ภิกษุสละแล้วให้แก่เจ้าของผู้สละ ถ้าไม่คืนต้องอาบัติทุกกฏ ยกเว้นรูปิยะ ต้องสละทิ้งเลย การสละจีวรหรือของอื่นแก่สงฆ์แล้วสงฆ์คืนด้วยญัตติกรรมวาจา ท่านว่าเป็นเรื่องใหญ่ ทางที่สะดวก จะทำด้วยการบอกกล่าวกันตามปกติก็ได้ ปัจจุบันการที่ภิกษุจะสละสิ่งของที่เป็นนิสสัคคีย์ สละแก่บุคคล คือ ภิกษุรูปเดียวและคืนของที่สละแล้วให้เจ้าของด้วยการบอกกล่าวเป็นภาษาไทย จะเป็นการสะดวก

๒.๔.๒ ปาจิตติยกัณท์^{๑๑} ตอนว่าด้วยอาบัติปาจิตติยัล้วน

คำว่า ปาจิตติย แปลว่า ทำกุศลจิตกล่าวคือกุศลธรรมของผู้ตั้งใจต้องอาบัติให้ตกไป โดยสรุปก็คือทำจิตให้ตกไป และจิตที่ถูกทำให้ตกไปนั้น ย่อมพลาดจากอริยมรรค หรือทำอริยมรรคให้เสียไปและปาจิตติยนี้เป็นเหตุให้จิตลุ่มหลง เป็นชื่ออาบัติ หมายถึง อาบัติปาจิตติยซึ่งเป็นลหุกาบัติ คือ อาบัติเบา และเป็นเสตกกิจฉา คือ ยังพอแก้ไขได้ เมื่อภิกษุต้องเข้าแล้ว สามารถพ้นได้ด้วยการแสดงอาบัติต่อหน้าสงฆ์ คณะ หรือบุคคลก็ได้ และเป็นชื่อบพบัญญัติ ๙๒ ลิกขาบท เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **สุทธิกปาจิตติย** แปลว่า ปาจิตติยัล้วน (เมื่อล่วงละเมิดแล้วต้องอาบัติปาจิตติยทันที ไม่มีสิ่งของอันเป็นเหตุให้ต้องอาบัติ คือ ทำผิดอย่างใดตรงกับที่ห้ามก็ต้องอาบัตินี้ ที่ต้องทำการสละใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะแสดงอาบัติได้เลย ไม่มีวัตถุใด ๆ ที่จำต้องสละ) ปาจิตติยกัณท์ แบ่งเป็น ๔ วรรค คือ

- ๑) มุสาวาทวรรค หมวดว่าด้วยการกล่าวเท็จ มี ๑๐ ลิกขาบท
- ๒) ภูตคามวรรค หมวดว่าด้วยภูตคาม มี ๑๐ ลิกขาบท
- ๓) โฉวาทวรรค หมวดว่าด้วยโฉวาท มี ๑๐ ลิกขาบท
- ๔) โภชนวรรค หมวดว่าด้วยโภชนะ มี ๑๐ ลิกขาบท
- ๕) อเจลกวรรค หมวดว่าด้วยนักบวชเปลือย มี ๑๐ ลิกขาบท
- ๖) สุราปานวรรค หมวดว่าด้วยการดื่มสุรา มี ๑๐ ลิกขาบท
- ๗) สัปปาณกวรรค หมวดว่าด้วยสัตว์มีชีวิต มี ๑๐ ลิกขาบท
- ๘) สหธรรมิกวรรค หมวดว่าด้วยผู้ร่วมประพฤตินิธรรม มี ๑๒ ลิกขาบท
- ๙) รตนวรรค หมวดว่าด้วยรัตนะ มี ๑๐ ลิกขาบท

ในที่นี้จะกล่าวมุสาวาทวรรค ๑๐ ลิกขาบท และภูตคามวรรค ๑๐ ลิกขาบท พอเป็นตัวอย่าง

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน วิ.มท.(ไทย) ๒/๑-๕๕๑/๑๘๕-๕๖๖.

มุสาวาทวรรค ๑๐ ลิกขาบท

ที่ชื่อว่า “มุสาวาทวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งลิกขาบทที่ ๑ และลิกขาบทที่เหลือที่ว่าด้วยเรื่องภิกษุกล่าวเท็จเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้นลิกขาบทที่ ๕-๖ และ ๑๐ คำว่า “มุสาวาท” แปลว่า การกล่าวเท็จ ในวรรคนี้หมายเอาการกล่าวเท็จทั้งที่รู้ เรียกว่า “สัมปชานมุสาวาท” มุสาวาทวรรค ๑๐ ลิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิดต่อไป

- ๑) ภิกษุกล่าวเท็จทั้งที่รู้
- ๒) ภิกษุกล่าวเสียดสีภิกษุอื่น
- ๓) ภิกษุพูดส่อเสียดภิกษุอื่น
- ๔) ภิกษุสอนอนุปลัมบันให้กล่าวธรรมเป็นบท ๆ
- ๕) ภิกษุนอนร่วมกับอนุปลัมบันเกิน ๒-๓ คีน
- ๖) ภิกษุนอนร่วมกับมาตุคามแม่เพียงเมื่ออาทิตย์อัสดง
- ๗) ภิกษุแสดงธรรมแก่มาตุคามสองต่อสองเกิน ๖ คำ
- ๘) ภิกษุบอกอุตตริมนุสสรธรรมที่มีจริงแก่อนุปลัมบัน
- ๙) ภิกษุบอกอาบัติชั่วหยาบของภิกษุแก่อนุปลัมบัน
- ๑๐) ภิกษุชุดดิน ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

ข้อที่น่าสังเกต คือ ลิกขาบทที่ ๕ ว่าด้วยการนอนร่วมกับอนุปลัมบัน และลิกขาบทที่ ๖ ว่าด้วยการนอนร่วมกับมาตุคาม คำว่า “นอนร่วมกับอนุปลัมบัน” หมายถึง นอนในที่มุงบังเดียวกันกับคนที่ไม่ใช่ภิกษุ อาจเป็นที่มุงบังทั้งหมดหรือมุงบังบางส่วน การนอนที่ถือว่าล่วงละเมิดลิกขาบทนี้ มุงเอากว่าที่ทั้ง ๒ ฝ่าย คือภิกษุและอนุปลัมบันนอนในขณะเดียวกันตั้งแต่อาทิตย์ตกไปจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่ของวันที่ ๔ ถ้านอนร่วมกันเพียง ๓ คีน หรือ ฝ่ายหนึ่งนั่ง อีกฝ่ายหนึ่งนอน หรือนั่งทั้ง ๒ ฝ่าย แม่จะเกิน ๓ คีน ก็ไม่ถือว่าล่วงละเมิดลิกขาบทนี้

ส่วนคำว่า “นอนร่วมกับมาตุคาม” หมายถึงนอนในที่มุงบังเดียวกันกับสตรี สถานที่และกิริยาที่นอนเหมือนกับลิกขาบทที่ ๕ แต่นอนร่วมกับแม่เพียงเมื่ออาทิตย์ตกเท่านั้น ก็ถือว่าล่วงละเมิดลิกขาบทนี้

ข้อที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่ง คือ ลิกขาบทที่ ๘ ว่าด้วยการบอกอุตตริมนุสสรธรรมที่มีจริงแก่อนุปลัมบัน คำว่า “อนุปลัมบัน” ในลิกขาบทที่ ๕ หมายเอาคนที่ไม่ใช่ภิกษุเท่านั้น แต่ในลิกขาบทที่ ๘ หมายเอาคนที่ไม่ใช่ทั้งภิกษุและภิกษุณี นั่นหมายถึงว่า ถ้าบอกอุตตริมนุสสรธรรมที่มีจริงแก่ภิกษุและภิกษุณีย่อมไม่เป็นการล่วงละเมิดลิกขาบทนี้

ภุตคามวรรค ๑๐ ลิกขาบท

ที่ชื่อว่า “ภุตคามวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งลิกขาบทที่ ๑ คำว่า “ภุตคาม” หมายถึง หมูแห่งพีชพันธุ์ที่เกิดเจริญเติบโตแล้ว การปรากฏภุตคามตามความแห่งลิกขาบทที่ ๑ นั้น หมายเอาการตัดและการทำลายเป็นต้น ภุตคามวรรค ๑๐ ลิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิดต่อไป

- ๑) ภัทฺฐพฺรากลุตคาม
 - ๒) ภัทฺฐเมื่อกฎสงฆ์สอบสวน กล่าวกลบเกลื่อนไม่ให้การตามความเป็นจริง
 - ๓) ภัทฺฐกล่าวว่าให้ผู้อื่นฟังโทษ บ่นว่ากรรมที่ภัทฺฐผู้ได้รับแต่งตั้งทำแล้วโดยชอบ
 - ๔) ภัทฺฐเอาเตียงเป็นต้นของสงฆ์ไปใช้ในที่แจ้งแล้ว ไม่จัดเก็บให้เรียบร้อย
 - ๕) ภัทฺฐปูที่นอนในวิหารของสงฆ์แล้ว ไม่จัดเก็บสถานที่ให้เรียบร้อย
 - ๖) ภัทฺฐเข้าไปนอนแทรกแซงในวิหารสงฆ์ ด้วยประสงค์จะให้ผู้อยู่ก่อนหนีไปเพราะความคับใจ
 - ๗) ภัทฺฐขูดลากภัทฺฐอื่นออกจากวิหารของสงฆ์
 - ๘) ภัทฺฐนั่งหรือนอนบนเตียงหรือตั่งที่มีเท้าเสียบไม่แน่นอนกุฎีชั้นลอย
 - ๙) ภัทฺฐสร้างวิหารใหญ่ โดยเอาดินหรือปูนโบกหลังคาเกิน ๓ ชั้น
 - ๑๐) ภัทฺฐรู้ว่าน้ำมีสิ่งมีชีวิตปนอยู่ เอรอดหญ้าหรือดิน ภัทฺฐเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์
- คำว่า “กุฎีชั้นลอย” ในสิกขาบทที่ ๘ หมายถึงกุฎีที่มีพื้น ๒ หรือ ๓ ชั้น แต่ไม่ได้ปูพื้นชั้นบน รอดที่คานบนสูงพอพ้นศีรษะของคนสัญฐานปานกลาง
- คำว่า “น้ำ” ในคำว่า “น้ำมีสิ่งมีชีวิต” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑๐ นั้น หมายถึงน้ำที่อยู่ในภาชนะ มีปริมาณไม่มากนัก เมื่อเอาหญ้าหรือดินใส่ลงไปแล้ว น้ำนั้นจะเหือดแห้ง หรือขุ่นมัว ทำให้สิ่งมีชีวิตที่อยู่ในนั้นตาย
- ความโดยสรุปแห่งภุตคามวรรคนี้ ว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อม การจัดเก็บรักษาสสิ่งของเครื่องใช้ การจัดอาคารสถานที่ให้ถูกลักษณะ

๒.๔.๓ ปาฏิเทสนียกัณฑ์^{๑๒} ตอนว่าด้วยอาบัติปาฏิเทสนียะ

คำว่า ปาฏิเทสนียะ แปลว่า พึ่งแสดงคืน เป็นชื่ออาบัติที่ภัทฺฐผู้ล่วงละเมิด พึ่งแสดงคืนปาฏิเทสนียะ ๔ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาฏิเทสนียะแก่ภัทฺฐผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิดต่อไปนี้

- ๑) ภัทฺฐรับของเคี้ยวของฉันจากมือภัทฺฐอื่นที่ไม่ใช่ญาติ เอามาฉัน
 - ๒) ภัทฺฐฉันภัตตาหารอยู่ ไม่ห้ามภัทฺฐอื่นที่ยืนคอยบงการให้ทายกถวายของที่นั่นที่นี้ อย่างนั้นอย่างนี้
 - ๓) ภัทฺฐไม่เป็นไข้ ไม่ได้รับนิมนต์ไว้ก่อน รับแล้วฉันของเคี้ยวของฉันในตระกูลที่ได้รับสมมติว่าเป็นเสขะ
 - ๔) ภัทฺฐอยู่ในเสนาสนะป่าเปลี่ยว ไม่เป็นไข้ รับแล้วฉันของเคี้ยวของฉัน ที่ทายกไม่ได้แจ้งไว้ก่อน
- ข้อสังเกต คือคำว่า “ตระกูลที่ได้รับสมมติว่าเป็นเสขะ” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๓ ในวรรคนี้ หมายถึงตระกูลที่มีศรัทธามาก เลื่อมใสทั้งฝ่ายอุบาสก และอุบาสิกา เป็นโสดาบันทั้ง ๒ ฝ่าย มีโรคทรัพย์มาก จุดประสงค์ในข้อนี้ก็คือน้ำ พระพุทธองค์มีพระประสงค์ไม่ให้พระสาวกเบียดเบียนตนเอง
- ลำดับเนื้อหาของนิสัคคิยกัณฑ์ ปาจิตตียกัณฑ์ และปาฏิเทสนียกัณฑ์ ดังกล่าวมา ดำเนินไปในลักษณะเดียวกัน ดังนี้

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน วิมหา.(ไทย) ๒/๕๕๒-๕๗๕/๖๒๗-๖๔๗.

๑) ต้นบัญญัติ เล่าเรื่องภิกษุผู้เป็นอาทิกัมมิกะ คือ ผู้ประพฤตเสียหายในกรณีนั้น ๆ เป็นรายแรกที่พระพุทธเจ้าอ้างถึงเพื่อบัญญัติสิกขาบท เช่น พวกภิกษุ ฉัพพัคคีย์ทรงอติเรกจีวรเกิน ๑๐ เป็นเหตุให้ทรงบัญญัตินิสสัคคิยาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๑ แห่งจีวรวรรค

๒) พระบัญญัติ คือ สิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเป็นข้อห้ามมิให้ภิกษุล่วงละเมิด มีบทกำหนดโทษหรือปรับอาบัติผู้ล่วงละเมิด ถ้าเป็นการบัญญัติสิกขาบทในครั้งแรก เรียกว่า มูลบัญญัติ เช่น มูลบัญญัติของปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๗ แห่งมุตสาทาวรรคว่า “ก็ ภิกษุใดแสดงธรรมแก่มาตุคาม ต้องอาบัติปาจิตตีย์” ถ้ามีการบัญญัติเพิ่มเติมข้อความให้กับสิกขาบทนั้นเพื่อความรอบคอบรัดกุม สิกขาบทที่ทรงบัญญัติเพิ่มเติมนี้เรียกว่า **อนุบัญญัติ** เช่น อนุบัญญัติของปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๗ แห่งมุตสาทาวรรคนี้ว่า “อนึ่ง ภิกษุใดแสดงธรรมแก่มาตุคามเกิน ๕-๖ คำ ต้องอาบัติปาจิตตีย์” และถ้ายังไม่รอบคอบรัดกุมพอ พระพุทธเจ้าก็จะทรงบัญญัติอนุบัญญัติเพิ่มเติมอีกอาจเป็นอนุบัญญัติ ๒, ๓, ๔ ก็ได้ เช่น อนุบัญญัติ ๒ ของ ปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๗ แห่งมุตสาทาวรรคนี้ว่า “อนึ่ง ภิกษุใดแสดงธรรมแก่มาตุคามเกิน ๕-๖ คำ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ยกเว้นมีภรรยาที่รู้เพียงสาอยู่ด้วย” แต่ในนิสสัคคิยาจิตตีย์ ๓๐ และปาจิตตีย์ ๙๒ สิกขาบท บางสิกขาบทที่ไม่มีอนุบัญญัติ

๔) สิกขาบทวิมังค์และบทภาชนีย์ คำว่า สิกขาบทวิมังค์ หมายถึงการจำแนกความสิกขาบท เป็นการอธิบายความหมายของศัพท์หรือข้อความในพระบัญญัติ เช่น ในสิกขาบทวิมังค์ของปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๑ แห่งสุราปานวรรค ทำอธิบายความหมายของคำว่า “**สุรา**” ไว้ว่า **สุรา มี ๕ ชนิด** คือ สุราทำด้วยแป้ง (ปิฎจสุรา) สุราทำด้วยขนม (ปฐสุรา) สุราทำด้วยข้าวสุก (โชนสุรา) สุราที่หมักด้วยแป้งเชื้อเหล้าใส่เข้าไป (กิดนุณปะกขิตตา) สุราที่เขาปรุงด้วยเครื่องปรุง (สมภารสยัตตา) และคำว่า “**เมรัย**” โดยยกเอาสิ่งที่เรียกว่าเมรัยทั้งหมดซึ่งมีอยู่ ๕ ประเภท คือ น้ำดองด้วยดอกไม้ (บุปฺผาสโว) น้ำดองด้วยผลไม้ (ผลาสโว) น้ำดองน้ำอ้อยบ (คูปาสโว) น้ำดองด้วยมะขาง (มธฺสโว) น้ำดองผสมที่เขาปรุงด้วยเครื่องปรุง (สมภารสยุตโต)^{๑๑}

ในอรรถกถาท่านวิเคราะห์ศัพท์ไว้ดังนี้ว่า สุราและเมรัยแม้ทั้งสองนั้น ชื่อว่ามัชชะ (น้ำเมา) เพราะมีความหมายว่าเป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา ชนทั้งหลายย่อมดื่มสุราหรือเมรัยนั้นด้วยเจตนาใด เจตนาหนึ่งชื่อว่าเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เพราะเป็นเหตุให้หลงมกมาย เพราะเหตุหนึ่ง ที่ตั้งแห่งความประมาทจึงชื่อว่า มีอยู่ในเพราะการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัย^{๑๒}

คำว่า “**ดื่ม**” (ปนฺ, ปิวติ) คือ ภิกษุดื่ม โดยที่สุด แม้ดื่มด้วยปลายหญ้าคาแตะลิ้น ต้องอาบัติปาจิตตีย์ วิเคราะห์ไพบทภาชนีย์สุราปานปาจิตตีย์ว่า “น้ำเมา ภิกษุเข้าใจว่าเป็นน้ำเมา ดื่ม ต้องอาบัติปาจิตตีย์, น้ำเมา ภิกษุไม่แน่ใจ ดื่ม ต้องอาบัติปาจิตตีย์, น้ำเมา ภิกษุเข้าใจว่าไม่ใช่ น้ำเมา ดื่ม ต้องอาบัติปาจิตตีย์”

อาการที่ภิกษุต้องทุกกฏ “น้ำเมา ภิกษุเข้าใจว่าเป็นน้ำเมา ต้องอาบัติทุกกฏ, ไม่ใช่ น้ำเมา ภิกษุไม่แน่ใจ ต้องอาบัติทุกกฏ, ไม่ใช่ น้ำเมา ภิกษุเข้าใจว่าไม่ใช่ น้ำเมา ไม่ต้องอาบัติ”^{๑๓}

^{๑๑} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๓๒๘/๔๖๕, อภ.วิ.อ.(บาลี) ๒/-/๖๑๒.

^{๑๒} ตทุภยมปิ มทเนยฺยฺจน มชฺช ๑ ยาย เจตนา ย ตํ ปิวนฺติ สา ปมาทการณตฺตา ปมาทฺจฺจฺจฺจ น ตสฺมา สุราเมรัยมชฺชทฺติ ปมาทฺจฺจฺจ ๑ อภ.วิ.อ.(บาลี) ๒/-/๖๑๒.

^{๑๓} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๓๒๘/๔๖๕-๔๖๖.

สิกขาบทวิภังค์ของปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๑ แห่งสัปปากถวรรค ท่านอธิบายความหมายของคำว่า “สัตว์มีชีวิต” (ปาโณ) โดยให้คำนิยามว่า “ที่ชื่อว่าสัตว์มีชีวิต พระผู้มีพระภาค ตรัสหมายถึง สัตว์ดิรัจฉาน” การอธิบายความในสิกขาบททั้ง ๒ นี้ ไม่มีอรรถุทธาระ คือไม่มีกรยกเนื้อความทั่วไปที่มีอยู่ขึ้นแสดงทั้งหมดแล้วระบุเฉพาะเนื้อความเดียวที่ประสงค์เอาในปริบทนี้ เป็นแต่เพียงระบุประเภทของสิ่งที่เรียกว่า เมารย์ และการนิยามความของคำว่า สัตว์มีชีวิต เท่านั้น

คำว่า บทภาชนีย์ แปลว่า การจำแนกแยกแยะความหมายของบท เป็นการนำเอาบทหรือคำในสิกขาบทวิภังค์มาขยายความเพิ่มเติมอีก ในคัมภีร์มหาวีภังค์ ภาค ๒ นี้ มักจะไม่นำเอาศัพท์ที่มีการจำแนกความในสิกขาบทวิภังค์แล้วมาขยายความเพิ่มเติม แต่จะอธิบายความเพิ่มเติมในส่วนที่ว่าด้วยการปรับอาบัติ เช่น บทภาชนีย์ของปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๑ แห่งสัปปากถวรรค ท่านอธิบายความว่า “ที่ชื่อว่า สัตว์มีชีวิต พระผู้มีพระภาคตรัสถึง สัตว์ดิรัจฉาน” บทภาชนีย์ก็อธิบายเพิ่มเติมในอีกลักษณะหนึ่งว่า “สัตว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่าเป็นสัตว์มีชีวิต พราจากชีวิต ต้องอาบัติปาจิตตีย์ สัตว์มีชีวิต ภิกษุไม่แน่ใจ พราจากชีวิต ต้องอาบัติทุกกฏ” เป็นต้น

สันนิษฐานว่า คำอธิบายตัวสิกขาบทดังที่ปรากฏในสิกขาบทวิภังค์และบทภาชนีย์นั้น พระผู้มีพระภาคทรงประทานวินิจฉัยไว้บ้าง พระอุบาลีเถระอธิบายไว้บ้าง สมด้วยกับคำที่พระธรรมपालเถระแห่งอินเดียใต้ผู้มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ กล่าวไว้ ในคัมภีร์ธัมมสังคณีอนุฎีกา^{๑๖} ว่า “ปจฺมสํคีติยฺ ย อฏฺฐกถา สํคีตาติวจเนน สา ภควโต ธรรมานกาเลปิ อฏฺฐกถา สวิชฺชติ” อรรถกถา ที่พระสังคีติกาจารย์ร้อยกรองไว้เมื่อคราวปฐมสังคายนานั้น เป็นอรรถกถาที่มีอยู่ในสมัยที่พระผู้มีพระภาคทรงพระชนม์อยู่

๕) อนุปัตติวาร ว่าด้วยข้อยกเว้นสำหรับบุคคลผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทโดยไม่ต้องอาบัติ เช่น สิกขาบทที่ ๗ แห่งมุสาวาทวรรคในปาจิตตีย์กัณฑ์ มีข้อยกเว้นไม่ปรับอาบัติแก่ภิกษุผู้แสดงธรรมแก่มาตุคาม ในกรณีต่อไปนี้ (๑) ภิกษุแสดงธรรม โดยมีบุรุษผู้เดียวสาอยู่ด้วย (๒) ภิกษุแสดงธรรมเพียง ๕-๖ คำ (๓) ภิกษุแสดงธรรมหย่อนกว่า ๕-๖ คำ (๔) ภิกษุลุกขึ้นแล้วนั่งแสดงธรรม (๕) ภิกษุแสดงธรรมแก่มาตุคามที่ลุกขึ้นแล้วนั่งลง (๖) ภิกษุผู้ถามปัญหา (๗) ภิกษุถูกถามจึงกล่าวธรรม (๘) ภิกษุผู้แสดงธรรมแก่คนอื่นแต่มาตุคามอาศัยฟังด้วย (๙) ภิกษุวิกลจริต (๑๐) ภิกษุต้นบัญญัติ นี่เป็นลำดับเนื้อหาของนิสสัยกัณฑ์ ปาจิตตีย์กัณฑ์ และปาฏิเทสนีเย

๒.๔.๔ เสขียกัณฑ์^{๑๗} ตอนว่าด้วยข้อที่ควรสำเหนียก

คำว่า “เสขิยะ” แปลว่า ข้อปฏิบัติอันเป็นสมบัติของท่านผู้ยังต้องศึกษา ธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทที่ภิกษุพึงสำเหนียก หรือพึงฝึกฝนปฏิบัติ เป็นชื่อสิกขาบทที่ว่าด้วยมายาหผู้ดี เป็นวิธีการวางกิริยาทางกาย และวาจาที่เหมาะสมของภิกษุ ไม่ได้เป็นชื่ออาบัติ ภิกษุไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งเสขิยะทั้งหลาย ต้องอาบัติทุกกฏทุกสิกขาบท สิกขาบทในเสขียกัณฑ์นี้เป็นบทบัญญัติที่น่าสนใจ เพราะว่าด้วยเรื่องกิริยามารยาทที่เป็นธรรมเนียมของภิกษุสงฆ์โดยเฉพาะ เสขียสิกขาบท ทั้ง ๗ วรรค แบ่งเป็น ๔ กลุ่ม ตามสาระสำคัญดังนี้

^{๑๖} อนุฎีกา.(บาลี) ๑/๑๓/๑๓.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา.(ไทย) ๒/๕๗๖-๖๕๕/๒๔๙-๗๓๗.

กลุ่มที่ ๑ ว่าด้วยธรรมเนียมควรประพฤติในเวลาเข้าหมู่บ้าน เริ่มตั้งแต่การนุ่ง ห่มเรียบร้อยในขณะที่อยู่ในชุมชน การสำรวมระวังอิริยาบถ การพูดคุยกันให้อยู่ในลักษณะที่เหมาะสมเมื่ออยู่ในชุมชน

กลุ่มที่ ๒ ว่าด้วยธรรมเนียมในการรับบิณฑบาต เริ่มตั้งแต่อิริยาบถในการรับบิณฑบาต การขบฉัน อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย

กลุ่มที่ ๓ ว่าด้วยธรรมเนียมในการแสดงธรรม เริ่มตั้งแต่การแสดงธรรมอย่าง ถูกกาลเทศะ ไม่แสดงธรรม แก่บุคคลผู้อยู่ในอาการไม่เคารพธรรม

กลุ่มที่ ๔ ว่าด้วยธรรมเนียมในการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ และบ้วนน้ำลาย

การที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทเหล่านี้ขึ้น สะท้อนให้เห็นภาพของวัฒนธรรมชาวอินเดียในสมัย พุทธกาล วัฒนธรรมด้านการนุ่งห่ม การรับประทานอาหาร การใช้คำพูดอาจมีลักษณะที่ไม่เรียบร้อย เมื่อคน เหล่านี้มาบวชในสังฆมณฑลแห่งพระพุทธศาสนา พระผู้มีพระภาคจึงทรงบัญญัติเสขียสิกขาบทขึ้นมาเพื่อเป็น หลักปฏิบัติของเหล่าสาวก

แนวคิดที่น่าสนใจในเสขียกัณฑ์อีกอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นพุทธทัศนะที่มีต่อการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม ทางธรรมชาติ คือบทบัญญัติที่ว่า “ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราไม่เป็นไข้ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลาย รดลงบนพืชเขียวสด” ตามความในสิกขาบทที่ ๑๔ แห่งปาหุกาวรรค “ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราไม่เป็นไข้ จักไม่ถ่าย อุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ” ตามความในสิกขาบทที่ ๑๕ แห่งปาหุกาวรรค

เสขียกัณฑ์แบ่งเป็น ๗ วรรค คือ

- ๑) ปริมัตถลวรรค หมวดว่าด้วยการนุ่งห่มเรียบร้อย มี ๑๐ สิกขาบท
- ๒) อุชชัคคสิกขวรรค หมวดว่าด้วยการหัวเราะ มี ๑๐ สิกขาบท
- ๓) ชัมภตถวรรค หมวดว่าด้วยการทำสะเอว มี ๑๐ สิกขาบท
- ๔) ลักกัจจวรรค หมวดว่าด้วยความเอื้อเฟื้อ มี ๑๐ สิกขาบท
- ๕) กพฟวรรค หมวดว่าด้วยคำขำ มี ๑๐ สิกขาบท
- ๖) สุรสุรวรรค หมวดว่าด้วยการฉันทงศ์ต ๆ มี ๑๐ สิกขาบท
- ๗) ปาหุกาวรรค หมวดว่าด้วยเขียงเท้า มี ๑๕ สิกขาบท

ปริมัตถลวรรค ๑๐ สิกขาบท คือภิกษุพึงสำเหนียกว่า “จักนุ่งสบง ห่มจีวรให้เรียบร้อยในทุกเวลา และสถานที่ จักสำรวมระวังอิริยาบถ คือ การเดิน การนั่ง การเหลียวมอง การนุ่งห่ม ขณะที่ดินและนั่งอยู่ใน ละแวกบ้าน”

อุชชัคคสิกขวรรค ๑๐ สิกขาบท ภิกษุพึงสำเหนียกว่า “ในขณะที่เดินหรือนั่งอยู่ในละแวกบ้าน จักสำรวมระวัง อิริยาบถ คือ ไม่หัวเราะ ไม่พูดเสียงดัง ไม่โคลงกาย ไม่แกว่งแขน ไม่โคลงศีรษะ”

ชัมภตถวรรค ๑๐ สิกขาบท ภิกษุพึงสำเหนียกว่า “ในขณะที่เดินหรือนั่งอยู่ในละแวกบ้าน จักสำรวมระวัง อิริยาบถ คือ ไม่ทำสะเอว ไม่คลุ่มศีรษะ ไม่กระโหย่ง ไม่นั่งรัดเข้า”

ลักข์จวรรค ๑๐ สิกขาบท ภิกษุพึงสำเหนียกในขณะที่ยังฉันข้าวว่า “จักฉันข้าวโดยเคารพ จักให้ความสำคัญในบาตรขณะฉันข้าว จักฉันข้าวไปตามลำดับ จักฉันข้าวให้พอเหมาะกันกับแกง จักไม่ฉันขยำข้าวลงมาแต่ยอด จักไม่เอาข้าวสุกกลบแกงหรือกับข้าวเพื่อให้ได้มาก จักไม่ออกปากขอแกงหรือข้าวสุกมาฉันเองในเมื่อไม่เป็นไข จักไม่มองดูบาตรของภิกษุอื่นโดยมุ่งจะตำหนิ จักไม่ทำคำข้าวใหญ่หนัก จักทำคำข้าวให้พอดีกับปาก”

กพฬวรรค ๑๐ สิกขาบท ภิกษุพึงสำเหนียกว่า “ในขณะที่ยังฉันภัตตาหาร จักไม่อ้าปากรอคำข้าว ไม่สอดมือเข้าในปาก ไม่พูดคุยกัน ไม่โยนคำข้าวเข้าปาก ไม่กัดคำข้าว ไม่ทำกระพุงแก้มตุ่ย ไม่สลัดมือ ไม่ปรายเมล็ดข้าว ไม่แลบลิ้น ไม่ทำเสียงจ๊ับ ๆ”

สุรสุวรรค ๑๐ สิกขาบท ภิกษุพึงสำเหนียกว่า “ในขณะที่ยังฉันภัตตาหาร จักไม่ฉันทำเสียงดังซู้ด ๆ ไม่เลียมือ ไม่เลียบาตร ไม่เลียริมฝีปาก ไม่จับภาชนะน้ำดื่มขณะที่มือเปียก ไม่เทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวปนลงในละแวกบ้าน” พึงสำเหนียกว่า “จักไม่แสดงธรรมแก่คนที่ไม่เป็นไขผู้ย่อยากกับภิกษุเหล่านี้ คือ กัณธมอยู่ ถือไม้พลอง ถือคัสตรา ถืออาวุธ”

ปาทุการวรรค ๑๕ สิกขาบท ภิกษุพึงสำเหนียกว่า “จักไม่แสดงธรรมแก่คนที่ไม่เป็นไขผู้ย่อยากกับภิกษุเหล่านี้ คือ ผู้สวมเขียงเท้า ผู้สวมรองเท้า ผู้อยู่ในยานพาหนะ ผู้อยู่บนที่นอน ผู้นั่งรัดเขา ผู้โปกศิระชะ ผู้คลุมศิระชะ ผู้นั่งบนอาสนะ” พึงสำเหนียกว่า “จักไม่แสดงธรรมในขณะที่ยังตัวเองและคนไม่เป็นไขผู้ย่อยากกับภิกษุเหล่านี้ คือ ผู้ฟังนั่งอยู่บนอาสนะสูงกว่าตน ผู้ฟังนั่งอยู่ในขณะที่ตัวเองยืน ผู้ฟังเดินไปข้างหลัง ผู้ฟังเดินอยู่ในทางขณะที่ตัวเองอยู่นอกทาง” พึงสำเหนียกว่า “ถ้าไม่เป็นไข จักไม่ยืนถ่ายอุจจาระ หรือปัสสาวะ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายรดลงบนพีชเขียวสด หรือลงในน้ำ” ภิกษุผู้ละเมิดสิกขาบทเหล่านี้ต้องอาบัติทุกกฏ

ในองค์ประกอบของแต่ละสิกขาบทนั้น มีคำอยู่ ๒ คู่ ที่น่าศึกษาเพื่อความเข้าใจให้ชัด คือ “โลกวัชชะ กับ บัณณัตติวัชชะ” และ “สังญาวีโมกข์ กับ โนสังญาวีโมกข์”

สิกขาบททั้งหมดทั้งของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ โดยสรุปมี ๒ ประเภท คือ **โลกวัชชะ** และ **บัณณัตติวัชชะ** แม้อาบัติที่เกิดจากการล่วงละเมิดสิกขาบทนั้น ๆ ว่าโดยโทษ ก็มี ๒ ประเภทเช่นกัน คือ โลกวัชชะ และ บัณณัตติวัชชะ

“วัชชะ” ในคำว่า “โลกวัชชะ และ บัณณัตติวัชชะ” นั้นแปลว่า โทษ ความผิด “โลกวัชชะ” แปลว่า โทษทางโลก ความผิดแก่ชาวโลก หมายถึง อุกุศลกรรมบถ ทางที่นำไปสู่ความชั่ว สิกขาบทที่เป็นโลกวัชชะนั้น ไม่ว่าจะป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ เมื่อล่วงละเมิดแล้วย่อมมีความผิดทั้งสิ้น เพราะเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมทั่วไป เกิดจากจิตที่เป็นอกุศล เช่น การพูดเท็จ การดื่มสุราและเมรัย การทำลายชีวิต พระชรีณาสพทั้งหลายย่อมจะไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทที่เป็นโลกวัชชะ

“บัณณัตติวัชชะ” แปลว่าโทษทางพระบัญญัติ ความผิดตามพระบัญญัติ สิกขาบทที่เป็นบัณณัตติวัชชะนั้น พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้แก่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ ปรับโทษแก่สงฆ์ผู้ล่วงละเมิด ไม่ปรับโทษแก่คฤหัสถ์ เช่น การฉันอาหารในเวลาวิกาล การปรากฏศูตคาม การเล่นน้ำ ปรับโทษแก่ภิกษุเท่านั้น แต่ไม่ปรับโทษแก่คฤหัสถ์ พระชรีณาสพเมื่อไม่รู้จำล่วงละเมิดสิกขาบทที่เป็นบัณณัตติวัชชะได้

คำว่า “สัญญาวิโมกข์” แปลว่า พ้นได้เพราะไม่รู้ เช่น มุสาวาทลิกขาบทที่ ๑ แห่งมุสาวาทวรรค เป็น “สัญญาวิโมกข์” พ้นเพราะรู้ หมายถึงว่า ภิกษุพูดเท็จเพราะความไม่รู้ ไม่ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ส่วนปฐมกฐิน ลิกขาบทที่ ๑ แห่งจิวรรค เป็น “โนสัญญาวิโมกข์” ไม่พ้นเพราะรู้ หมายถึงว่า ภิกษุใช้อัตติเรกจีวรที่เก็บไว้เกิน ๑๐ วัน แม้จะเป็นการใช้โดยที่ไม่รู้ ก็ต้องอาบัตินิสัคคียปาจิตตีย์

ในกรณีนี้มีการสอบถามในบทสนทนาระหว่างของพระเจ้ามิลินท์กับพระนาคเสนเถระ ใน “อปฺปญฺญปัญหา” (ปัญหาว่าด้วยบาปแห่งบุคคลผู้รู้และผู้ที่ไม่รู้) ดังนี้ พระเจ้ามิลินท์ ตรัสถามว่า “พระคุณเจ้านาคเสน พวกท่านกล่าวกันว่า ผู้ใดไม่รู้ทำปาณาติบาต ผู้นั้นย่อมได้รับบาปที่มีกำลังแรงกว่าบาปของผู้ไม่รู้ ดังนี้ ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในพระวินัยบัญญัติเป็นอีกอย่างหนึ่งว่า “อนาปัตติ อชานนตสฺส” (เมื่อภิกษุไม่รู้อยู่ ก็ไม่ต้องอาบัติ)^{๑๘} ดังนี้ พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าหากว่าคำว่า บุคคลไม่รู้แล้วทำปาณาติบาต ย่อมได้รับบาปที่มีกำลังแรงกว่า ดังนี้ ถูกต้องจริงแล้วไซ้ ถ้าอย่างนั้น คำที่ตรัสไว้ว่า เมื่อภิกษุไม่รู้อยู่ ก็ไม่ต้องอาบัติ ดังนี้ ก็ต้องผิด ถ้าหากคำว่าที่ตรัสไว้ว่า เมื่อภิกษุไม่รู้อยู่ ก็ไม่ต้องอาบัติ ดังนี้ ถูกต้องจริงแล้วไซ้ ถ้าอย่างนั้น คำที่ตรัสไว้ว่า บุคคลไม่รู้แล้วทำปาณาติบาต ย่อมได้รับบาปที่มีกำลังแรงยิ่งกว่า ดังนี้ ก็ต้องผิด ปัญหานี้มี ๒ เงื่อนไขได้ยาก ก้าวล่วงได้ยาก ตกถึงแก่ท่านแล้ว ขอท่านจงคลี่คลายปัญหานี้เถิด

พระนาคเสน ถวายวิสัยชนาว่า “ขอถวายพระพร มหาบพิตร พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ‘ผู้ใดไม่รู้ทำปาณาติบาต ผู้นั้นย่อมได้รับบาปที่มีกำลังแรงกว่า’ ดังนี้จริง และพระผู้มีพระภาคก็ยังคงตรัสไว้อีกในพระวินัยบัญญัติว่า ‘เมื่อภิกษุไม่รู้อยู่ ก็ไม่ต้องอาบัติ’ ดังนี้จริง ในคำที่ตรัสไว้เช่นนี้ ยังมีความหมายอย่างอื่นอยู่อีก ความหมายอย่างอื่นคืออะไร ขอถวายพระพร มหาบพิตร คืออาบัติประเภทสัญญาวิโมกข์ ก็มีอยู่ อาบัติประเภท โนสัญญาวิโมกข์ ก็มีอยู่ พระผู้มีพระภาคทรงปรารภถึงอาบัติประเภทสัญญาวิโมกข์ ตรัสว่า ‘เมื่อภิกษุไม่รู้อยู่ ก็ไม่ต้องอาบัติ’ ฉะนั้นแล พระเจ้ามิลินท์ ตรัสว่า ดีจริงพระคุณเจ้านาคเสน ข้าพเจ้ายอมรับคำพูดที่ท่านกล่าวมาขณะนี้^{๑๙}

คำพูดใน ๒ ที่ ๒ แห่ง มีความขัดแย้งกันอยู่อย่างนี้ว่า ถ้าหากคำพูดที่ว่า ผู้ใดไม่รู้คือไม่รู้ว่าเป็นบาป ทำบาปคือปาณาติบาต บาปของผู้นั้นย่อมมีกำลังแรงกว่าบาปของผู้ที่ทั้ง ๆ รู้อยู่ว่า เป็นบาปก็ยังคงกระทำ ดังนี้ เป็นคำจริงไซ้ คำตรัสที่ว่า เมื่อภิกษุไม่รู้อยู่ คือไม่มีจิตคิดล่วงละเมิด แม้ประพฤตอย่างนั้น ก็ไม่ต้องอาบัติ ดังนี้ ก็ย่อมเป็นคำพูดที่ผิด ไม่จริง เพราะไม่เสมอกับคำก่อน เพราะเมื่อไม่รู้อยู่แล้วประพฤตอย่างนั้น ก็ควรเป็นบาปคือเป็นโทษมากกว่า มีความผิดมากกว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ควรนับว่าเป็นอาบัติเป็นอย่างยิ่ง จะไม่เป็นอาบัติไปได้กระไรหรือถ้ายอมรับว่าไม่เป็นอาบัติ ก็แสดงว่าไม่เป็นความผิด เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ไม่สมควรกล่าวว่า บาปที่ผู้ไม่รู้ทำมีกำลังยิ่งกว่าบาปของผู้รู้แล้วยังทำ

คำว่า อาบัติประเภทสัญญาวิโมกข์ ก็มีอยู่ เป็นต้น ความว่า สจิตตกาปัตติ - อาบัติที่มีจิตคิดล่วง, คือเป็นอาบัติเพราะไม่รู้อยู่ว่าเป็นอาบัติ ก็มีจิตคิดล่วง หากไม่รู้ ไม่มีจิตคิดล่วง ก็ไม่เป็นอาบัติ ชื่อว่าสัญญาวิโมกข์ เพราะมีการพ้นได้ด้วยสัญญา คือมีความสำคัญว่าเป็นอาบัติ หรือไม่เป็นอาบัตินั้นแหละ อจิตตกาปัตติ - อาบัติที่ไม่มีจิตคิดล่วง คือ แม้ไม่รู้ไม่มีจิตคิดล่วง ก็เป็นอาบัติ ชื่อว่า โนสัญญาวิโมกข์ (ไม่ใช่สัญญาวิโมกข์)

^{๑๘} วิ.มท.(ไทย) ๑/๗๕/๖๕.

^{๑๙} มิลินท.(ไทย) ๒๔๓-๒๔๔.

๒.๔.๕ อธิกรณสมณะ ว่าด้วยวิธีระงับอธิกรณ์

คำว่า อธิกรณสมณะ ประกอบด้วย ๒ คำ คือ อธิกรณ แปลว่า เหตุ โทษ เรื่องราว คดีความ ในที่นี้ หมายถึงเรื่องที่เกิดขึ้นในสงฆ์ เป็นสิ่งที่สงฆ์จะต้องดำเนินการ และคำว่า สมณะ แปลว่า การระงับ การทำให้สงบ รวมเป็น อธิกรณสมณะ แปลว่า ธรรมเนียมระงับอธิกรณ์ หรือวิธีการเพื่อระงับอธิกรณ์ อธิกรณสมณะ มี ๗ ประการ ได้แก่^{๕๐}

๑) **สัมมุขาวินัย** ระงับในที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล พร้อมหน้าวัตถุ และพร้อมหน้าธรรม คำว่า “พร้อมหน้าสงฆ์” คือ ภิกษุเข้าประชุมครบองค์ประชุมตามที่กำหนดไว้ในแต่ละกรณี คำว่า “พร้อมหน้าบุคคล” คือ คู่กรณีหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมกัน คำว่า “พร้อมหน้าวัตถุ” คือ ยกเรื่องที่เกิดขึ้นขึ้นมามีวินิจฉัย คำว่า “พร้อมหน้าธรรม” คือวินิจฉัยถูกต้องโดยธรรมวินัย

๒) **สติวินัย** ระงับโดยประกาศสมมติให้ว่าเป็นพระอริยะผู้มีสติสมบูรณ์ คำว่า “สติวินัย” คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยเอาสติขึ้นเป็นหลัก ในกรณีที่มีผู้ใจพระอรหันต์ด้วยลิลลวิบัติ สงฆ์จะสวดประกาศสมมติให้แก่ผู้เป็นพระอรหันต์นั้นว่า “ท่านผู้นี้มีสติสมบูรณ์” เป็นการบอกให้รู้ว่าใครจะใจพระอรหันต์ด้วยอาบัติไม่ได้

๓) **อมุพฺพหวินัย** ระงับโดยยกประโยชน์ให้ว่าต้องอาบัติในขณะที่เป็นบ้า คำว่า “อมุพฺพหวินัย” คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยยกประโยชน์แก่ภิกษุที่หายเป็นบ้าแล้ว ในกรณีที่มีผู้ใจภิกษุนั้นด้วยอาบัติที่ต้องในขณะที่เป็นบ้า สงฆ์จะสวดประกาศสมมติเพื่อไม่ให้ใคร ๆ ใจเธอด้วยอาบัติ

๔) **ปฎิญาตการณะ** ระงับตามคำรับของจำเลยคำว่า “ปฎิญาตการณะ” คือ วิธีการระงับอธิกรณ์โดยรับอาบัติตามคำรับสารภาพของจำเลย การแสดงอาบัตินี้ถือว่าเป็นปฎิญาตการณะเช่นเดียวกัน

๕) **เขภุยยลิกา** ระงับตามเสียงข้างมาก คำว่า “เขภุยยลิกา” คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยตัดสินตามเสียงข้างมากที่ชอบธรรม สงฆ์จะใช้วิธีการนี้ในกรณีที่บุคคลหลายฝ่ายมีความเห็นไม่ตรงกัน

๖) **ตัสสปาปิยลิกา** ระงับโดยการลงโทษแก่ผู้ทำผิด คำว่า “ตัสสปาปิยลิกา” คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยตัดสินลงโทษแก่ผู้กระทำผิด เมื่อสงฆ์พิจารณาตามหลักฐานพยานแล้วเห็นว่ามีผิดจริง แม้จะไม่รับสารภาพ

๗) **ติณวัตถการกะ** ระงับโดยการประนีประนอม คำว่า “ติณวัตถการกะ” คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยการตั้ง ๒ ฝ่ายประนีประนอมกัน เปรียบเหมือนเอาหม้อกลับไว้ ไม่ต้องชำระสะสางคดีความ วิธีนี้ใช้ระงับอธิกรณ์ ที่ยุ่งยาก อาจจะเป็นอนุวาทิกรณ์หรืออาบัติตติกรณ์ แต่ยังไม่ทำให้ขาดจากความเป็นภิกษุหรือเสียสมณภาวะ เช่น กรณีพิพาทกันของภิกษุชาวเมืองโกสัสมิ

อธิกรณสมณะ ๗ ถือว่าเป็นกระบวนการยุติธรรม กระบวนการแก้ปัญหา และกระบวนการดำเนินงานกิจการคณะสงฆ์ที่เป็นทางการของสังฆมณฑล ที่แสดงให้เห็นว่ามีรูปแบบการบริหารและการปกครอง ที่มีมาแล้ววันนับแต่ครั้งพุทธกาลมาจนถึงปัจจุบัน

^{๕๐} ดูรายละเอียดใน คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระวินัยปิฎก ฉบับปรับปรุง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๑๖-๑๑๘.

“อธิกรณ์” หมายความว่า คดีหรือเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วสงฆ์จะต้องดำเนินการให้สำเร็จลงด้วยดี หรือกิจที่สงฆ์จะพึงดำเนินการ มี ๔ ประการ คือ (๑) วิวาหาธิกรณ์ การเถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัยว่า นี่เป็นพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ นี่ไม่ใช่พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ เป็นต้น (๒) อนูวาหาธิกรณ์ เรื่องการกล่าวหา ใส่ความ โจมตีกันด้วยอาบัติต่าง ๆ เช่น ภิกษุรูปนี้รูปนั้นต้องอาบัตินี้ ประพฤติอย่างนี้ มีความผิดอย่างนี้ (๓) อาบัติตาธิกรณ์ เรื่องการต้องอาบัติ การปรับอาบัติ และการแก้ตัวให้พ้นจากอาบัติ (๔) กิจจาธิกรณ์ กิจธุระต่าง ๆ ที่สงฆ์จะต้องทำ เช่น การสวดปาติโมกข์ การให้อุปสมบท การให้ผ้ากฐิน เป็นต้น ในอธิกรณ์ทั้ง ๔ อย่าง ระบุด้วยอธิกรณ์สมณะ ดังนี้ ๑) วิวาหาธิกรณ์ ระบุด้วย สัมมุขาวินัย และ เยภุยยสิกา ๒) อนูวาหาธิกรณ์ ระบุด้วย สัมมุขาวินัย สติวินัย อมูพฺพวินัย และ ตัสสปาปิยสิกา ๓) อาบัติตาธิกรณ์ ระบุด้วย สัมมุขาวินัย ปฏิญญาตกรณะ และ ตินวัตถถารกะ ๔) กิจจาธิกรณ์ ระบุด้วย สัมมุขาวินัย

สรุปท้ายบท

พระวินัยปิฎก มหาวิมังค์ในบทนี้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับสิกขาบทของภิกษุ เป็นส่วนพระวินัยปิฎก ๒ เล่มแรก กล่าวคือพระวินัยปิฎกเล่ม ๑ คือ มหาวิมังค์ภาค ๑ มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นมาของการบัญญัติสิกขาบท ว่าด้วยรายละเอียดของการบัญญัติปาราชิก ๔ สิกขาบท สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบท และอนียต ๒ สิกขาบท รวมเป็น ๑๙ สิกขาบท มหาวิมังค์ ภาค ๒ เป็นวินัยปิฎกเล่มที่ ๒ ว่าด้วยบทบัญญัติในนิสสัคคิยกัณฑ์ ปาจิตติยกัณฑ์ ปาฏิเทสนียกัณฑ์ เสขิยกัณฑ์ และอธิกรณ์สมณะ ๗ รวม เป็น ๒๐๘ สิกขาบท โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็นวรรคและตั้งชื่อวรรคตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ ของแต่ละวรรคเป็นหลัก บทบัญญัติเหล่านี้ปรับโทษสถานเบา แก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด เป็นลหุกาบัติ คือปรับอาบัตินิสสัคคิยกาจิตตีย์ ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ หรือทุพภาสิต แก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดตามสมควรแก่กรณี กล่าวโดยสรุปก็คือเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเป็นมาของการบัญญัติสิกขาบท การกำหนดระดับของอาบัติตั้งแต่อาบัติหนัก อาบัติเบา รวมถึงวิธีการระงับข้อพิพาทที่เรียกว่าอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นในสงฆ์ด้วยหลักอธิกรณ์สมณะ

คำถามท้ายบท

ตอนที่ ๑ คำชี้แจง : ข้อสอบมีลักษณะเป็นแบบอัตนัย มีทั้งหมด ๑๐ ข้อ ให้ผู้ศึกษาทำทุกข้อดังต่อไปนี้

๑. พระวินัยปิฎกแบ่งออกเป็นกี่ส่วน อะไรบ้าง
๒. จาริตตศีล คืออะไร มีความสำคัญอย่างไร
๓. ภิกขุวิมังค์ มีความหมายว่าอย่างไร
๔. โครงสร้างของภิกขุวิมังค์ แบ่งออกเป็นกี่กัณฑ์ อะไรบ้าง
๕. จงอธิบายสาระสำคัญของเวรณชกัณฑ์และปาราชิกกัณฑ์พอสังเขป
๖. สังฆาติเสสกัณฑ์ จัดแบ่งเป็นกี่หมวด อะไรบ้าง
๗. ลิกขาบทวิมังค์กับบททศนียะ คืออะไร แตกต่างกันอย่างไรร
๘. นิสสัคคิยาจิตตีย์กับสุทธิกปาจิตตีย์ แตกต่างกันอย่างไรร
๙. เลขยวัตร แบ่งเนื้อหาออกเป็นกี่กลุ่ม อะไรบ้าง
๑๐. อธิกรณ์ คืออะไร มีกี่อย่าง อะไรบ้าง

ตอนที่ ๒ คำชี้แจง : ข้อสอบมีลักษณะเป็นแบบปรนัย ให้หิสิตทำเครื่องหมาย กากบาท (X) ทับข้อ ก ข ค หรือ ง ที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว ดังต่อไปนี้

๑. ข้อใดไม่เกี่ยวข้องกับศีลของพระภิกษุ
 - ก. มาติกา
 - ข. ภิกขุวิมังค์
 - ค. อาทิพรหมจริยกาสิกขา
 - ง. ปาติโมกขสังวรศีล
๒. พระเถระรูปใด เป็นคนทูลอาราธนาให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท
 - ก. พระมหาโมคคัลลณะ
 - ข. พระอนุรุทธะ
 - ค. พระสารีบุตร
 - ง. พระอานนท์
๓. ภิกขุวิมังค์ มีเนื้อหาทั้งหมดกี่เรื่อง
 - ก. ๘ เรื่อง
 - ข. ๙ เรื่อง
 - ค. ๑๐ เรื่อง
 - ง. ๑๑ เรื่อง
๔. ภิกษุต้องอาบัติปาราชิกแล้ว จะมีสถานะเป็นเช่นไร
 - ก. อยู่ปริวาสกรรมเพื่อออกจากอาบัติ
 - ข. แสดงอาบัตินกับภิกษุด้วยกัน
 - ค. ขาดจากสถานะความเป็นภิกษุ
 - ง. ไม่ต้องทำอะไร ใช้ชีวิตปกติ
๕. ข้อใดกล่าวถูกต้องที่สุดเกี่ยวกับอาบัตินสังฆาติเสส
 - ก. เป็นอาบัตินหนัก แก้ไขไม่ได้
 - ข. เป็นอาบัตินหนัก แก้ไขได้
 - ค. เป็นอาบัตินเบา แก้ไขได้
 - ง. เป็นเรื่องของสังฆกรรม ไม่เกี่ยวกับอาบัติน

เอกสารอ้างอิงประจำบท

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระวินัยปิฎก ฉบับปรับปรุง**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระติปิฎกจูฬายเถระ รจนา. **คัมภีร์มลินทปัญหา ภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.